FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Praha & EU: Investujeme do vaší budoucnosti
Evropský sociální fond

Románské sochařství a malířství v Evropě (Francie, Itálie, Německo)

Prof. PhDr. Ing. Jan Royt, Ph.D.
Doc. PhDr. Michaela Ottová, Ph.D.

Rozmach románského umění v Evropě nastal po roce 1000, poté, kdy nedošlo k očekávanému konci světa. Ve Francii rozvoj architektury a architektonického sochařství (rozeznáváme sedm architektonických škol) souvisí též s hospodářskou prosperitou po skončení normanských nájezdů. S narůstající populací se zvyšoval počet řeholníků, klášterů i počet poutníků k ostatkům světců, umístěných v chórech kostelů. Kromě benediktinů do podoby a organizace stavební činnosti (malířství i sochařství je součástí architektury) zasáhli i cisterciáci, řád založený v roce 1098 jako reforma řádu benediktinského. Vůdčím odvětvím sochařství byla kamenná monumentální skulptura na exteriérech kostelů. Významově nejdůležitější část výzdoby chrámového průčelí tvoří tympanon nad středním vstupem. Tam bývá obvykle vytesán Kristus Pantokrator – vládce veškerenstva a soudce při Posledním soudu, trůnící na duze, obklopený mandorlou a postavami čtyř evangelistů (Vézelay). Tympanony nad bočními vstupy bývaly vyhrazeny námětům mariologickým či zobrazení lokálního světce, patrona kostela. Reliéfy na hlavicích sloupů a přípor rozvíjely témata spásy a zatracení člověka, myšlenku boje dobra se zlem, křesťanské ctnosti a podobně (Moissac). Sochařství doby románské plnilo obdobné funkce jako architektura a bylo až na výjimky její nedílnou součástí. Sochařská díla tvoří výzdobu chrámových průčelí, zejména tympanonů a archivolt nad vchodem, nebo zdobí hlavice svislých podpor. S volnou sochou se setkáváme výjimečně, stejně jako se sochami dřevěnými. Sochy trůnících Madon s Ježíškem, typu Sedes Sapientiae (trůn Boží moudrosti) byly součástí oltářních nástavců, o jejichž podobě v románské době příliš nevíme. Ve Francii byla nejvýznamnější řezbářskou oblastí Auvergne.

Románské umění v Itálii žilo více než jiné oblasti ze vzpomínky na antické umění a těžilo též ze silného propojení s Byzancí (Benátky, kostel sv. Marka), které se tu prolnulo s arabskými a normanskými prvky (dómy v Cefalú a Palermu). Nejvýznamnější románské stavební podniky vznikají v Lombardii, zejména ve Veroně (kostel sv. Zena) či v Pise. Kolektivní charakter sochařské práce i společenské zařazení umělce jako pouhého řemeslníka způsobily, že až na několik výjimek je románské umění dílem anonymních mistrů. Výjimky nalezneme především v Itálii, kde jsou známi například sochaři působící na výzdobě průčelí kostela svatého Zena ve Veroně. Realistická tendence, blízká antickému odkazu, se projevila v reliéfu rytířského zápasu, díle Mistra Nicolause, nebo v lovecké scéně od Mistra Guilielma. Zobrazení oduševnělé lidské postavy, odpoutané od architektury, představuje sv. Martin na průčelí dómu v Lucce od Benedetta Antelamiho. Studium antického umění a snaha o realistické zobrazení lidské figury je příznačná pro fenomén zvaný „románská protorenesance“ - viz zejména dílo Niccoly Pisana (Toskána, 1. polovina 13. století).

Vedoucím odvětvím malířství byla nástěnná malba. Interiéry kostelů se zdobily rozměrnými freskami, které přibližovaly věřícím život Krista a světců. Byzantské malířství vytvořilo pevné schéma výzdoby chrámového prostoru, které částečně západní Evropa převzala. Konchu apsidy ovládla postava Krista Soudce v mandorle, doprovázená Pannou Marií a sv. Janem Evangelistou a apokalyptickými symboly. Někdy se připojilo dvanáct apoštolů a dvacet čtyři starozákonních apokalyptických starců. Stěny lodí pokrývaly rozsáhlé narativní výjevy ze Starého a Nového zákona či ze světeckých legend. Přesný ikonografický program (námět, rozmístění, rozdělení i podobu výjevů) určoval objednavatel, většinou vzdělanec z řad vysokého kléru. K nejlépe zachovaným příkladů patří nástěnné malby v římském kostele S. Clemente (2. polovina 11. století) a mozaiky v St. Maria in Trastevere tamtéž.

V Německu všechny umělecké druhy navazují na realizace karolínského období a kryjí se tak s obdobím otonským. Vzniklo zde několik malířských škol (Řezno, Kolín nad Rýnem), vycházejících z tradic otonské malby. Zásahem byzantských předloh zde vznikl zvláštní silně lineární a plošný styl. Příkladem tohoto stylu jsou malby v klášterním kostele v Prüfeningu u Řezna (1150-1160). V první polovině 13. století zasáhla německou malbu další vlna byzantismů, které se projevily ve vzrušených a dynamických postojích s vlající lámanou draperií. Doménou tohoto stylu, nazývaného podle ostré stylizace draperie Zackenstil, se stalo Sasko (např. malby v dómu v Braunschweigu). Uplatnil se ale i v jiných oblastech, jak ukazují například nástěnné malby v biskupské kapli klášterního kostela v Gurku v rakouských Korutanech. Malba temperou na dřevěném podkladu, jak ji známe z byzantských ikon, se objevila na Západě prvně v Itálii, především v Toskáně (Giunto Pisano), a v Německu (zbytky oltáře v Soestu ve Vestfálsku). Tyto příklady pocházejí až z první poloviny 13. století, nicméně z písemných pramenů víme, že oltářní nástavce (retabula) s výjevy malovanými temperou existovaly i dříve. Jejich formální podobu i ikonografii určila byzantská ikonomalba. Stejný osud potkal i malbu na skle, která zdobila okenní výplně kostelů prý už v 10. a 11. století. Z oblasti sochařství můžeme zmínit řadu dřevěných trůnících Madon z 12. století, která se zachovala v Dolním Porýní. Kromě Madon a světců se v sochařství uplatnily především náměty související s Ukřižováním Krista (italské monumentální polychromované skupiny Ukřižování). Téma Ukřižovaného Krista se uplatnilo i v kovolitectví. V německém, především saském sochařství se setkáváme s jinou zajímavou plastickou technikou. Reliéfní výzdoba letnerů (přepážka oddělující chór od lodi kostela) zde byla často vytvářena ze štuku. Jeden z nejvýznamnějších příkladů představuje letner v kostele sv. Michaela v Hildesheimu. Nad přepážky nebo na břevna ve vítězném oblouku byly osazovány dřevěné monumentální Kalvárie (často v nadživotní velikosti), tj. zobrazení Ukřižovaného Krista s Pannou Marií a sv. Janem Evangelistou, stojícími plni bolesti a smutku pod křížem. Takovou Kalvárii nalezneme například v klášterním kostele ve Wechselburgu. Toto umění, nazývané jako pozdně románské, vznikalo ještě v první polovině 13. století, kdy ve Francii vstoupilo sochařství do fáze klasické gotiky.

Literatura:

Toman Rolf (ed): Romanesque: Architecture, Sculpture, Peinture, Paris 1994
Kidson Peter: Románské a gotické umění. Umění světa. Praha 1973.
Huyghe René: Umění středověku. Umění a lidsvo. Larousse. Praha 1969.
Beckwith J.: Early Medieval Art, London 1969 (repr.New York 1992),
Demus Otto: Byzantine Art and the West, New York 1970.Dodwell Ch. R.: The Pictoral Arts of the West 800-1200, New Haven – Yale 1993.
Fillitz Herman (ed): Geschichte der Bildenden Kunst in Österreich, I.Band: Früh – und Hochmittelalter, München – New York 1998.
Romanini A. M.: L´arte medievale in Italia, Firenze 1988 (2.ed. Milano 1995).

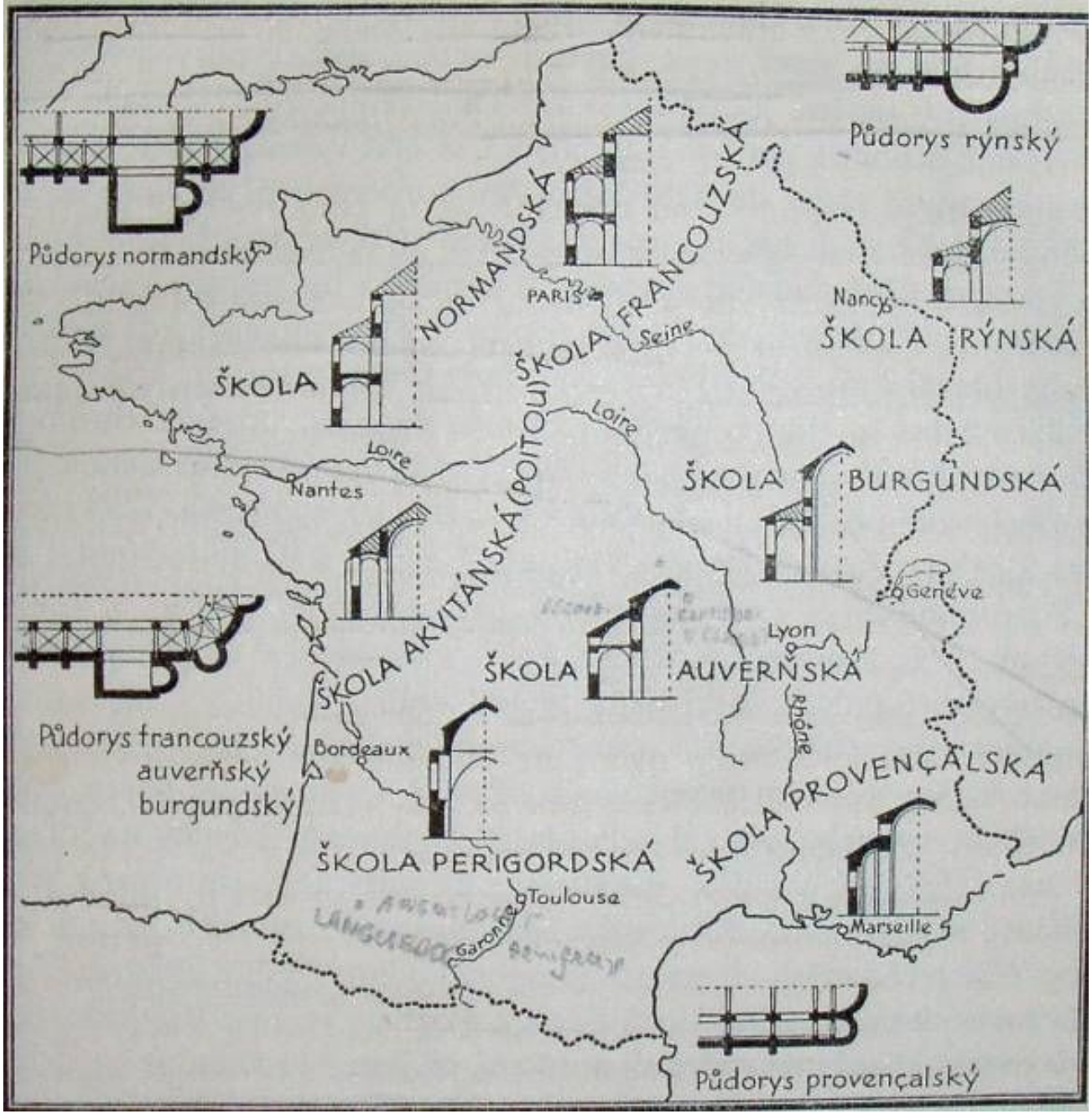

Románské školy

Provence, Arles, St. Trophime,
portál, 2. třetina 12. stol.

Arles, křížová chodba u St. Trophime

Provence, St. Gilles du Gard, Saint-Giles,
2. čtvrtina 12. století

Provence, St. Gilles du Gard, Saint-Giles, 2. čtvrtina 12. století

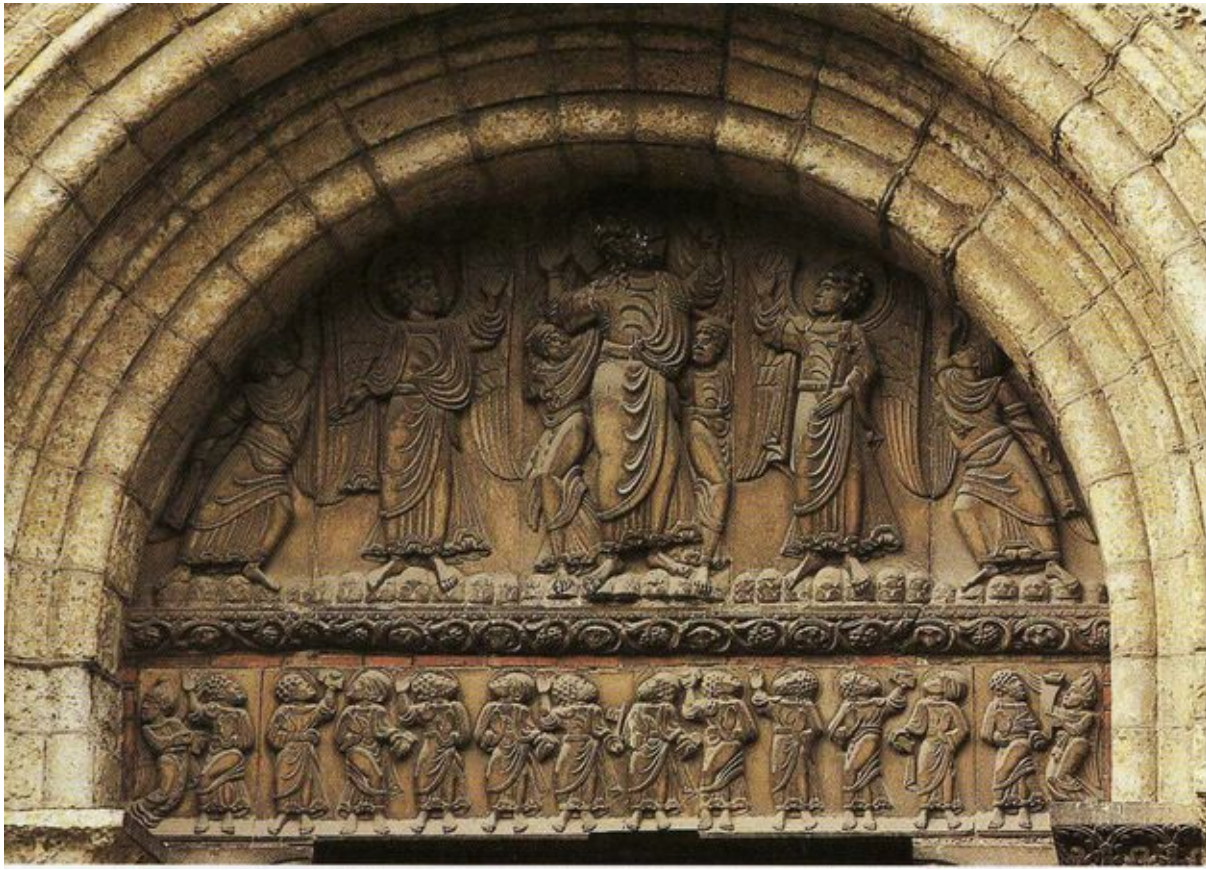

Toulouse (Haute-Garonne), kolegiátní kostel Saint-Sernin
vlevo: hlavice hraběcího portálu, asi 1100
vpravo: tympanon portálu „Miegeville“, před 1118

Moissac (Tarn-et-Garonne), chrám sv. Petra, J. portál, 1120-35

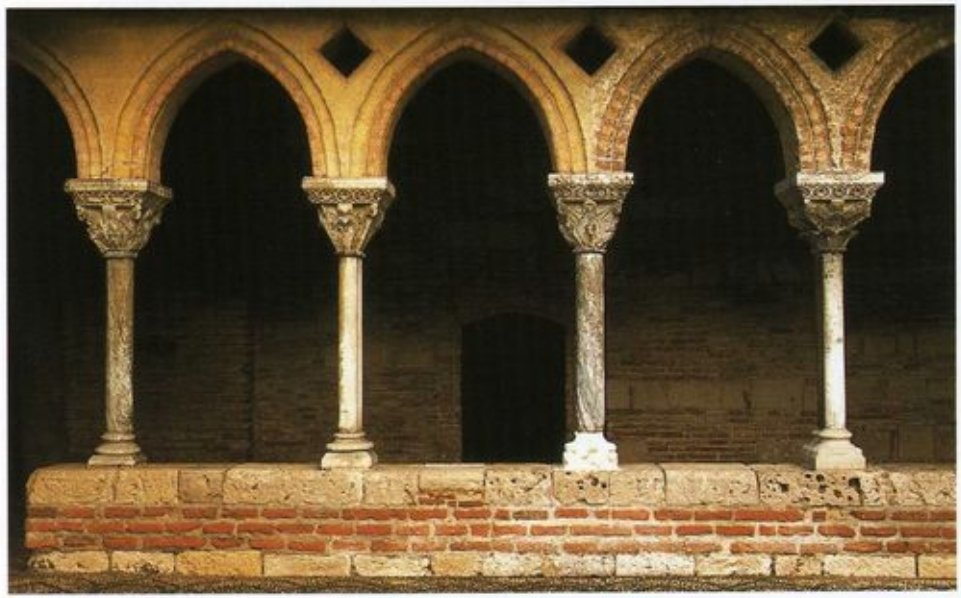

Moissac (Tarn-et-Garonne), bývalý opatský chrám sv. Petra, 1120-35

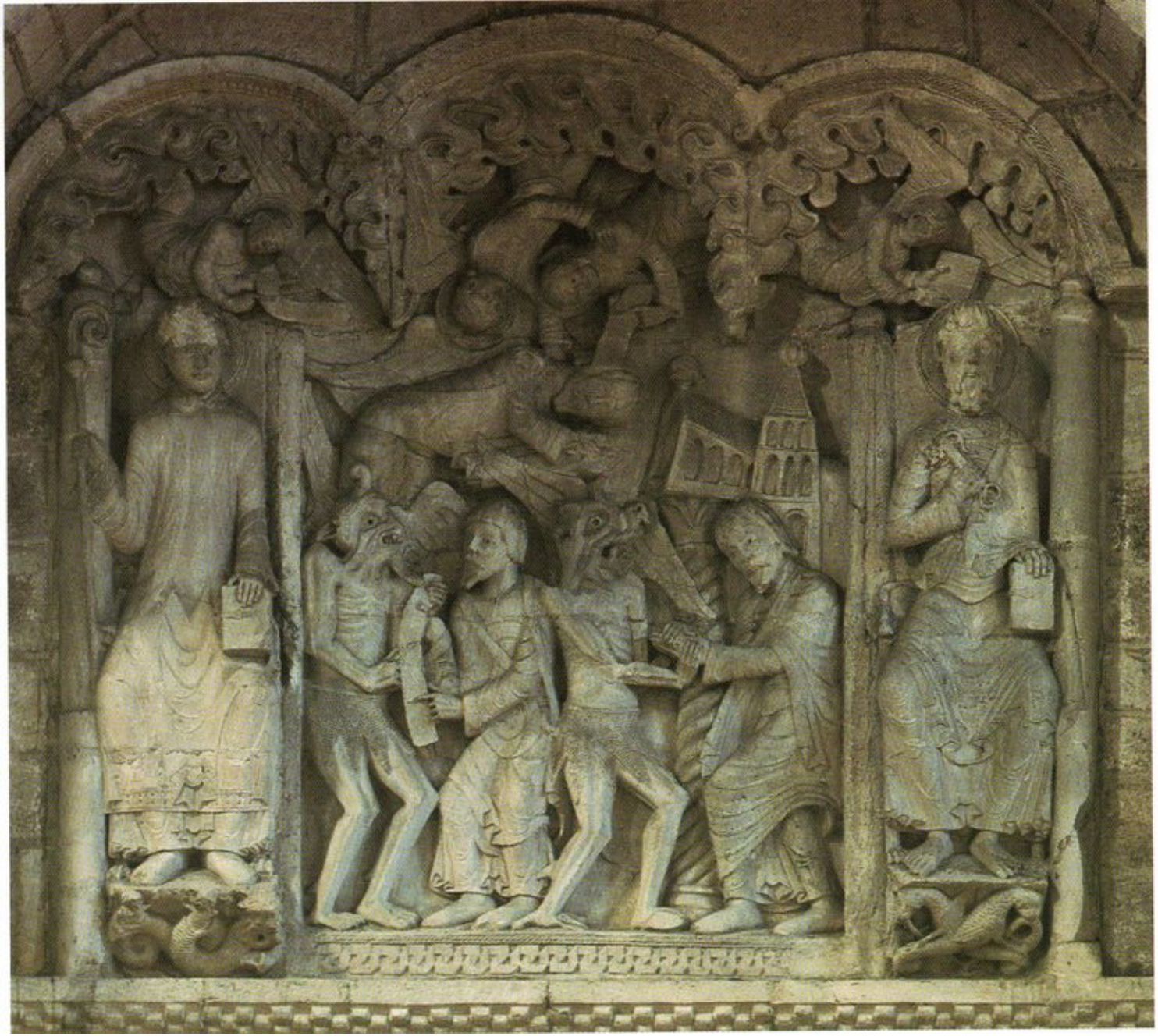

Souillac (Lot), někdejší opatský chrám Panny Marie
– reliéf na vnitřní Z. stěně, 1120-1135

Souillac (Lot), někdejší opatský chrám Panny Marie, 1120-1135

vlevo: sloup se zoomorfními motivy; vpravo: prorok Izaiáš na vnitřní Z. stěně,

St. Foy Conques
St. Foy Conques, portál, 1050-1130

Auvergne
Angouleme, Saint-Pierre, 1120-30

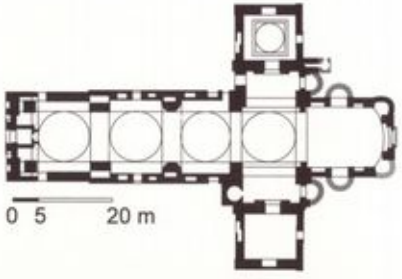

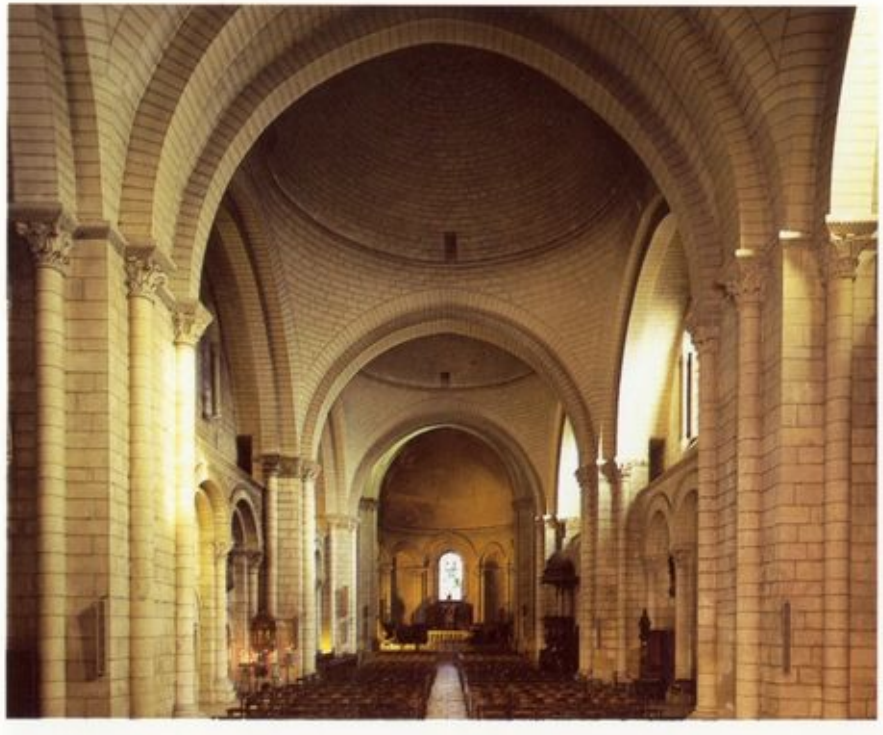

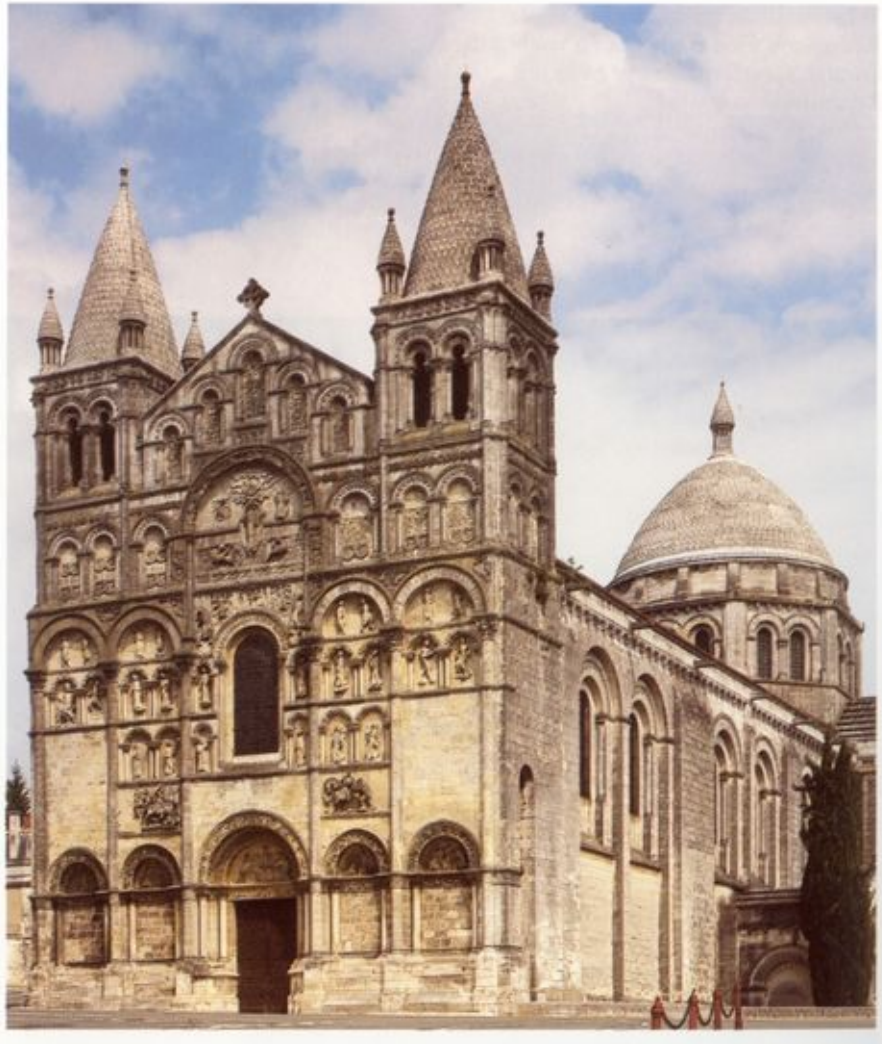

Angoulême (Charente), cathedral of Saint-Pierre. Central arcade in the upper storey of the west façade: Ascension. *c.* 1136

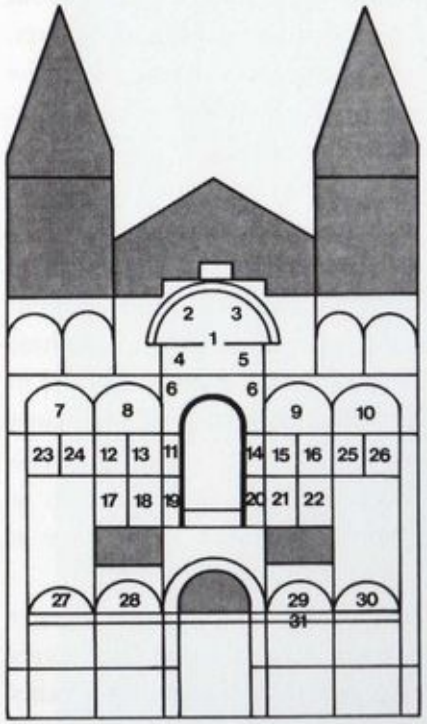

Angoulême (Charente), cathedral of Saint-Pierre. Scheme of the façade (according to Droste):

1 Christ in the mandorla
2 Eagle = the Evangelist John
3 Angel = the Evangelist Matthew
4 Winged lion = the Evangelist Mark
5 Winged ox = the Evangelist Luke
6 Angels
7–10 The Elect
11 Mother of God
12–22 Apostles
23 The Damned
27–30 Apostles
31 Mounted battle (illustration of the Song of Roland?)

Angoulême (Charente) – katedrála sv. Petra,
Z. průčelí, kol. 1136

Poitiers, kostel panny Marie, kol. pol. 12. stol.

Cluny, hlavice, alegorie

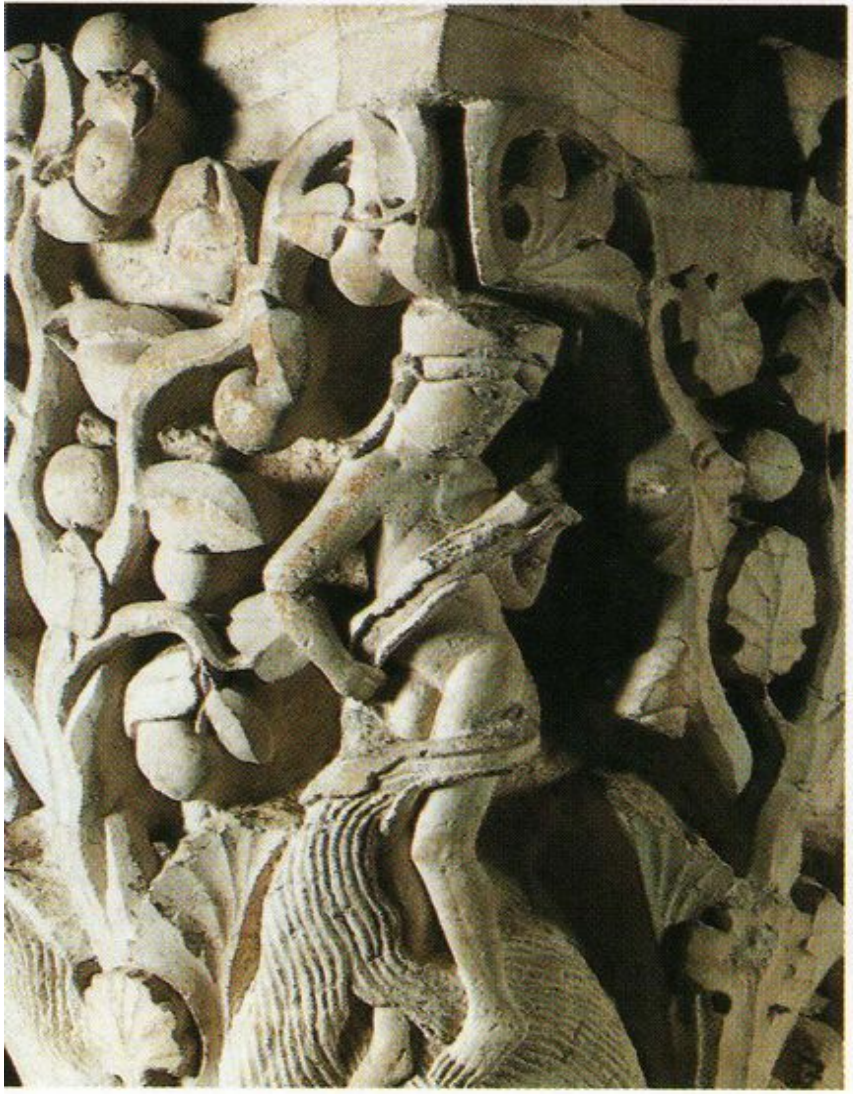

Cluny, hlavice, alegorie

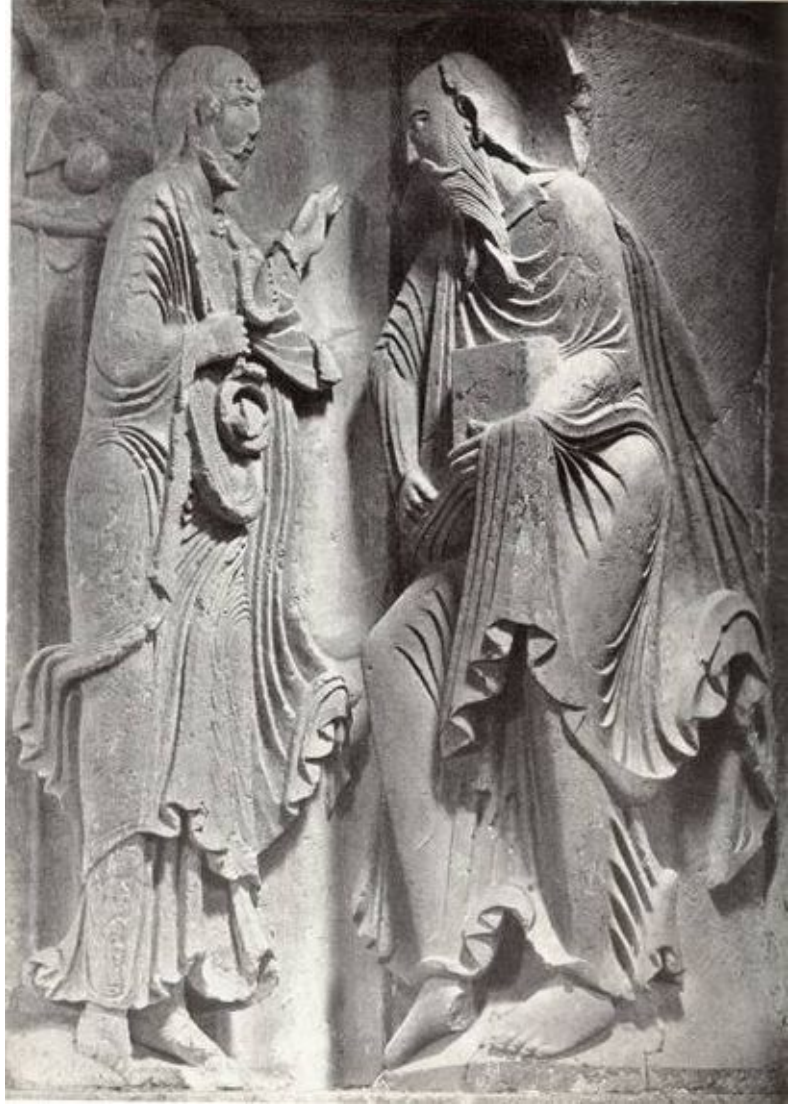

Burgundsko, Vezelay, exteriér, po 1120

Proroci z portálu

Vézelay (Yonne), Sainte-Madeleine, po 1120

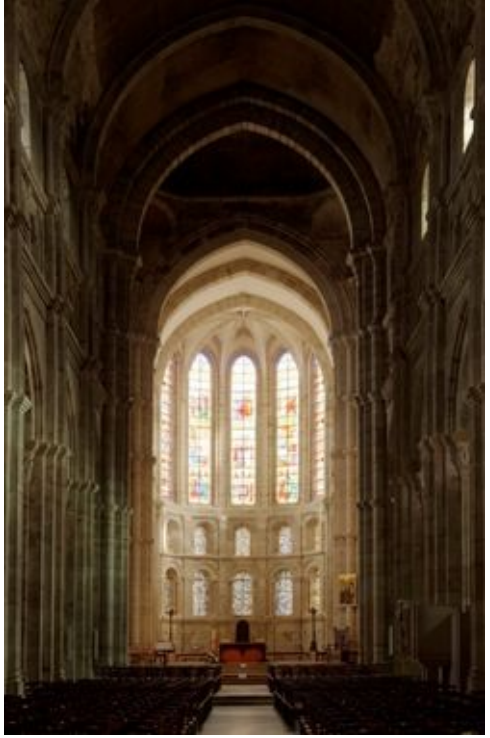

Autun – katedrála Saint-Lazare, hlavice v chóru, 1120-30

nahoře: Sen tří Mágů; dole: Útěk do Egypta, Sebevražda Jidášova, Samson

Autun, západní portál

Autun

Trůnící Madona (Sedes Sapietiae), Auvergne

Madona z Montvianeix, 12. stol., Paříž

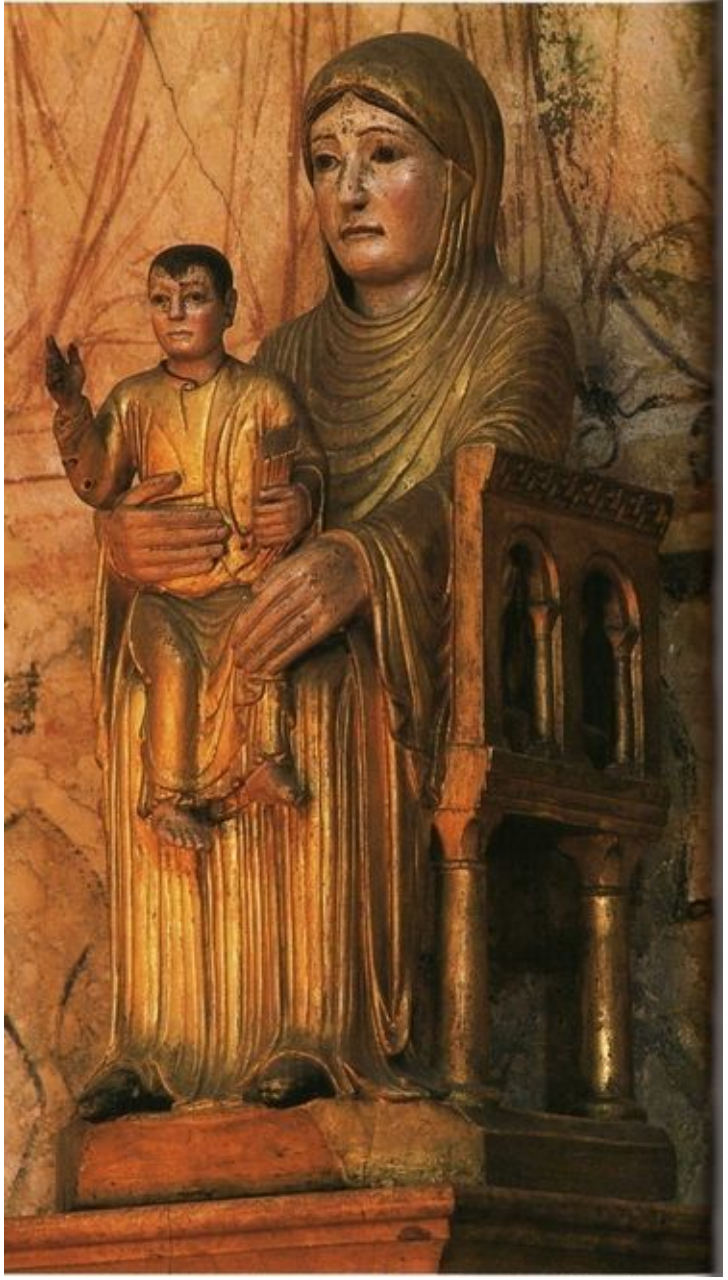

Trůnící Madony 12. století: Auvergne, Orcival (Puy-de-Dôme), Notre-Dame
„Notre-Dame-la-Brune“, Tournus (Saône-et-Loire), opatský kostel Saint-Philibert

Germigny-des-Prés, apsida Theodulfovy oratoře, Archa úmluvy, kolem 800

Malles, apsida kostela sv. Benedikta – donátoři, kolem 800

Berzé-la-Ville, převorský kostel, kolem 1120

Berzé-la-Ville, převorský kostel, kolem 1120

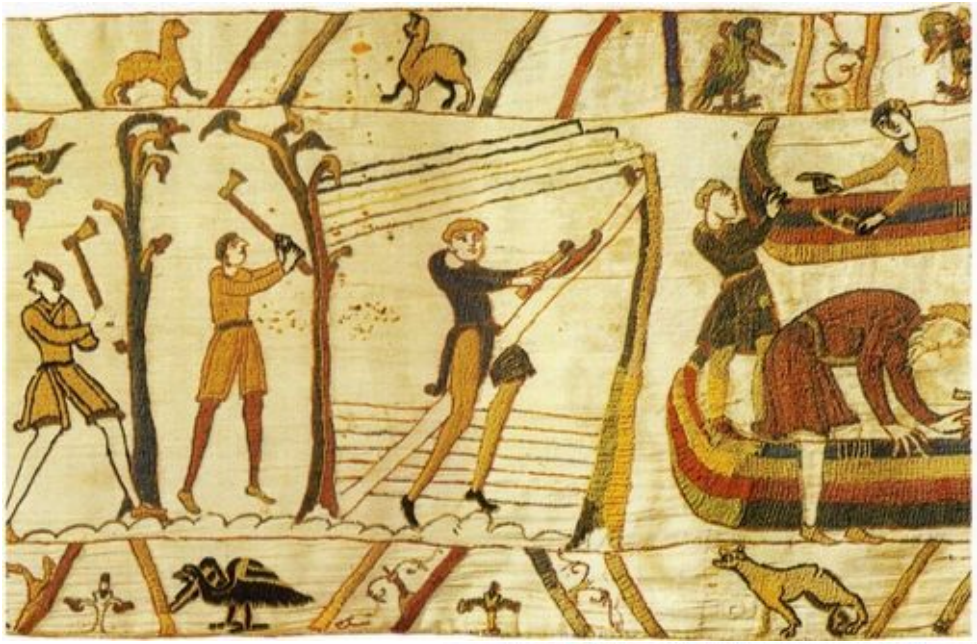

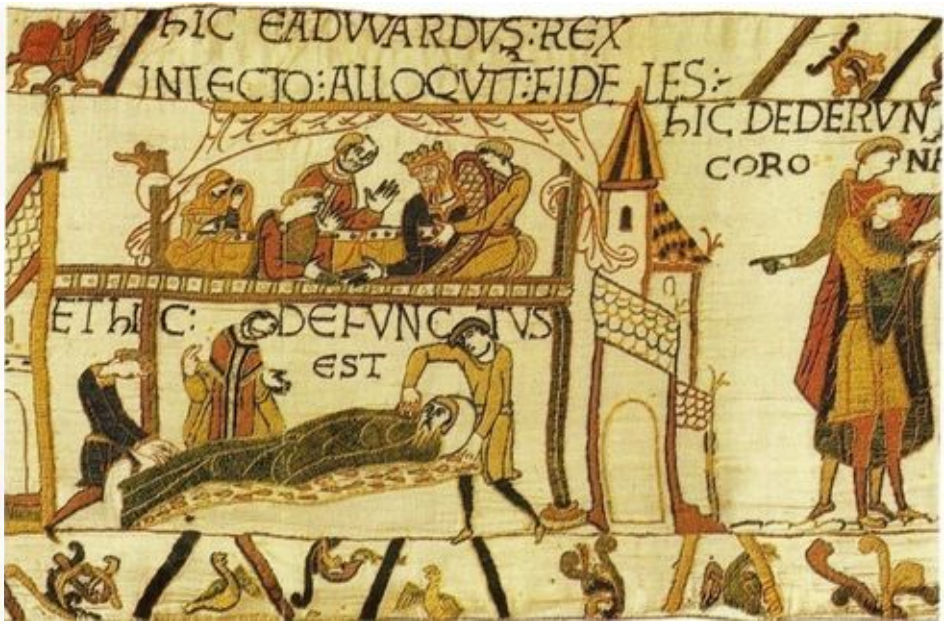

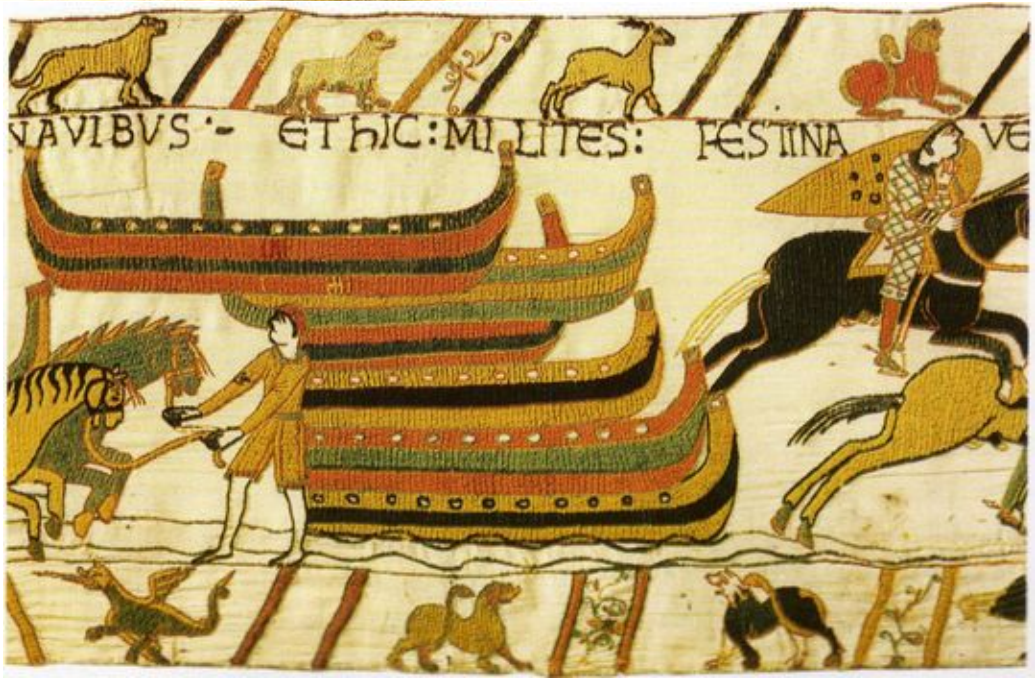

Tapiserie z Bayeux, mezi lety 1077-1082

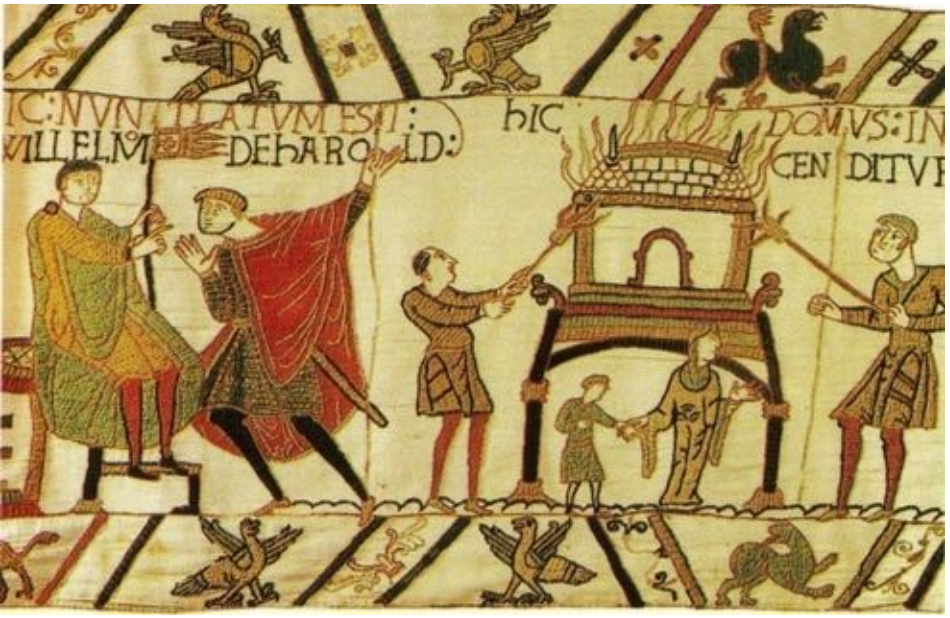

Tapiserie z Bayeux, mezi lety 1077-1082

Tapiserie z Bayeux, mezi lety 1077-1082

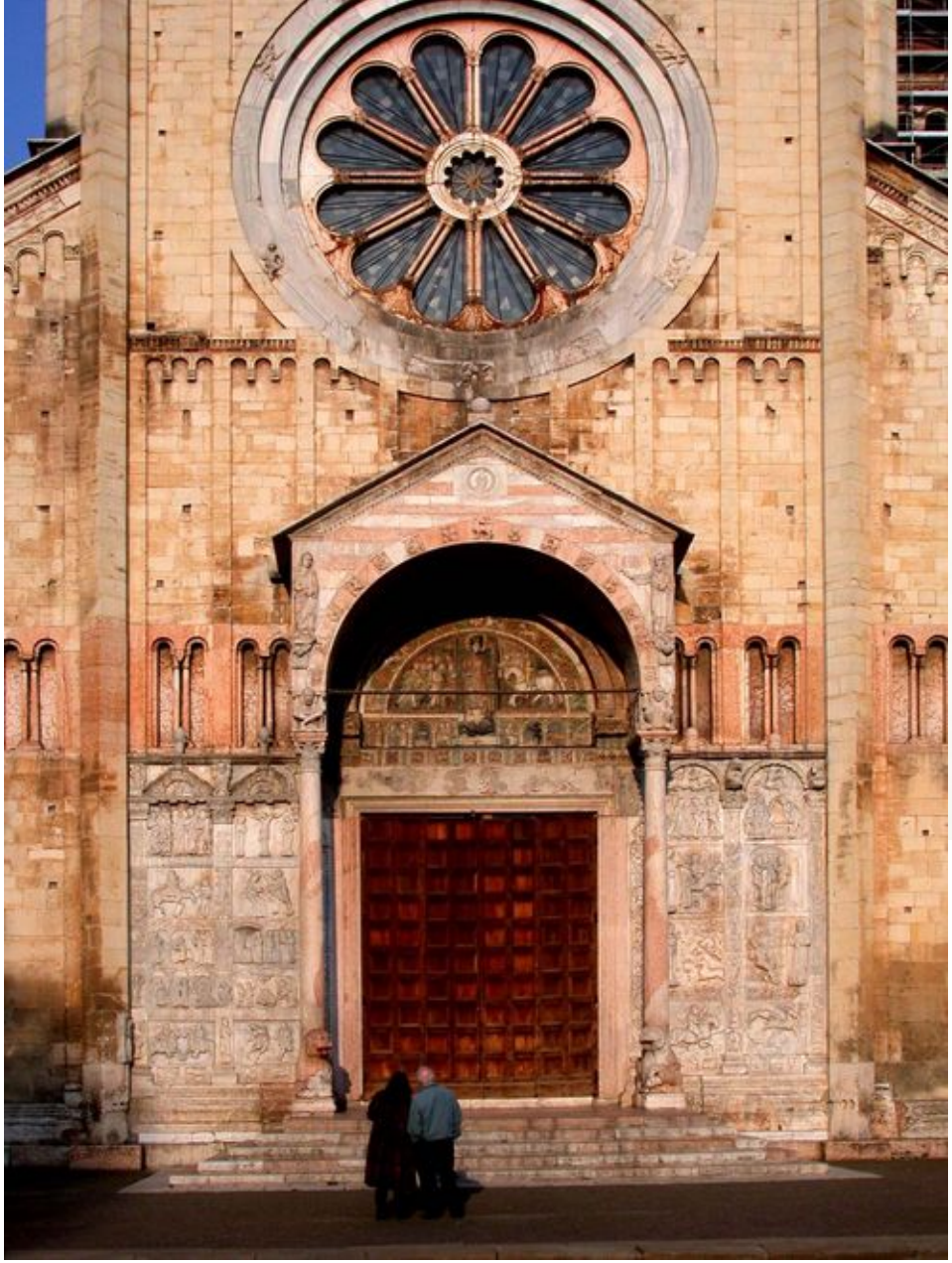

Verona, s. Zeno Maggiore, 1023–1035

Verona, s. Zeno Maggiore, 1023–1035

Parma (Emilia-Romagna) – baptisterium, Benedetto Antelami, po 1196

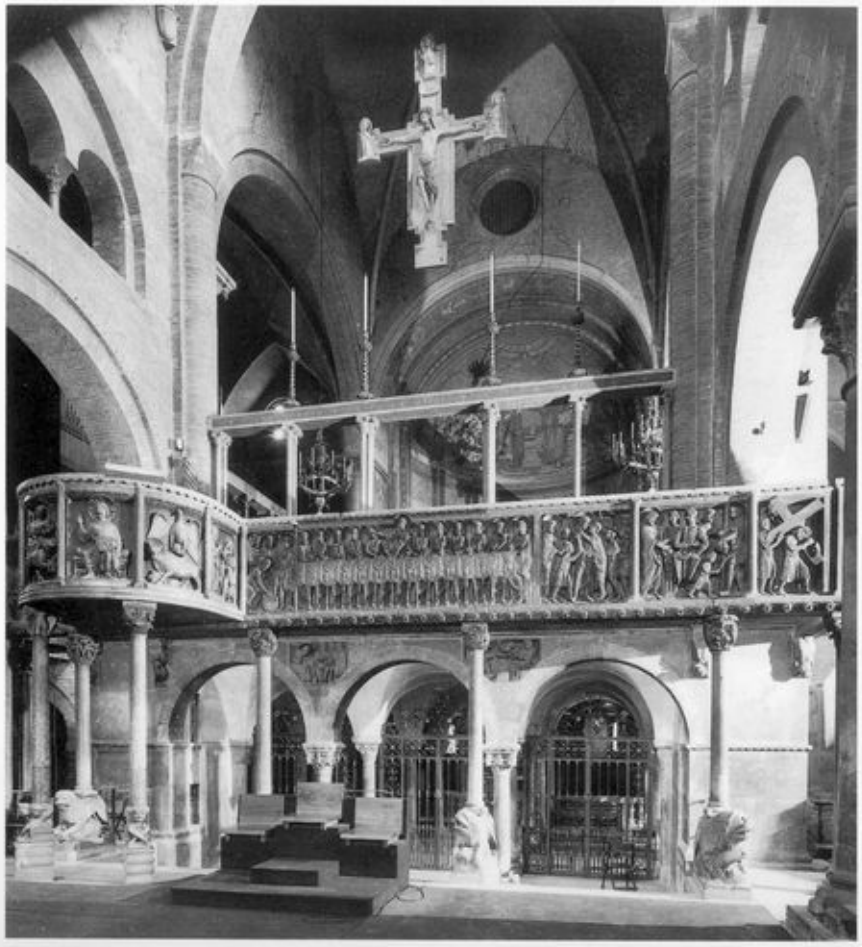

Modena, katedrála, po 1099

Vercelli, S. Andrea, tympanon hlavního portálu,
Benedetto Antelami, 1220-1225

Lucca, dóm, sv. Martin,
Benedetto Antelami

Ferrara, portálu dómu, konec 12. století

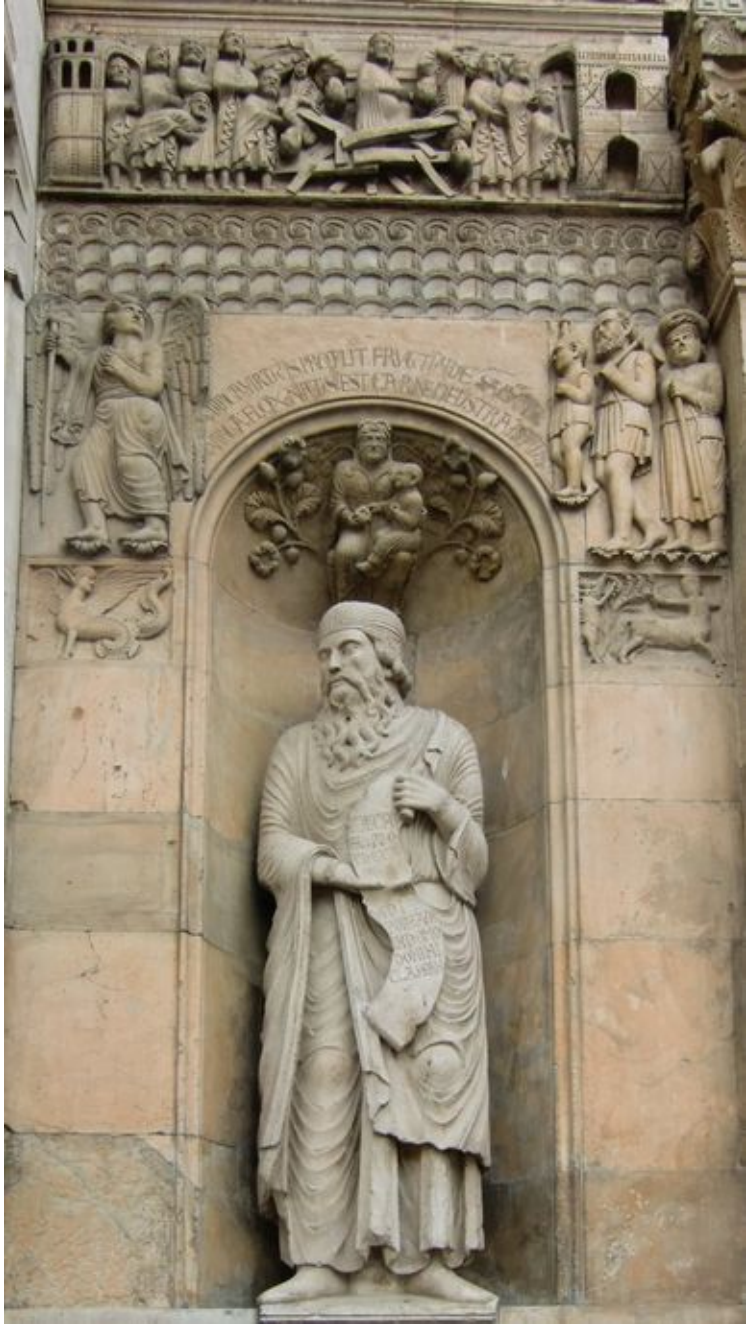

Fidenza, katedrála, hl. portál, konec 12. století

Milán, pallazzo della Ragione, jezdecká socha, 1233

Nicola Pisano: kazatelna v dómu v Pise, 1255-1260

S. Angelo in Formis u Capui, 1085-1100. Poslední Soud, Vzkříšení Lazara

Řím, S. Clemente, kolem 1100
Sv. Klement slouží mši svatou, Průvod s ostatky sv. Cyrila

Civate, S. Pietro al Monte, Poslední soud, Nebeský Jeruzalém, kolem 1090

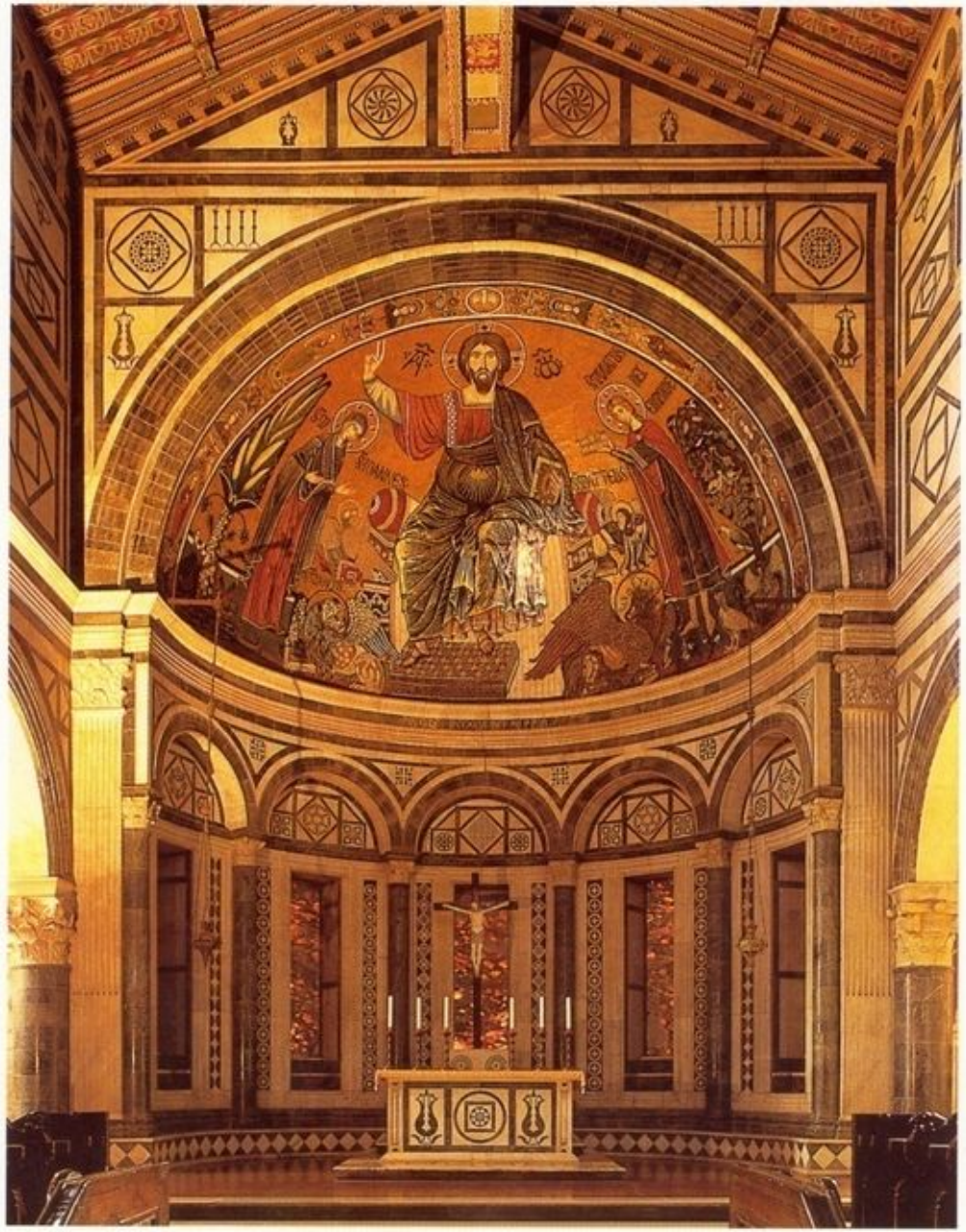

Florencie, San Miniato al Monte, 11.-13. století

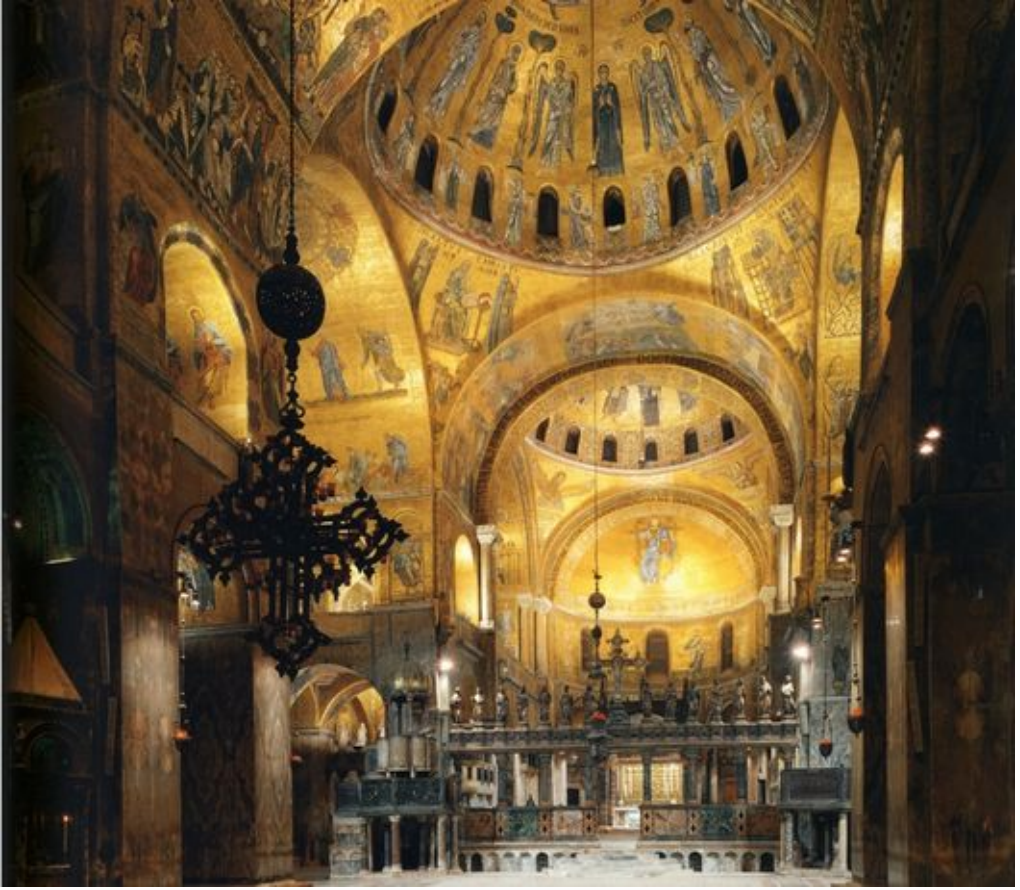

Benátky, chrám sv. Marka, od 1063

Palermo (Sicílie), Capella Palatina, 1130–1143

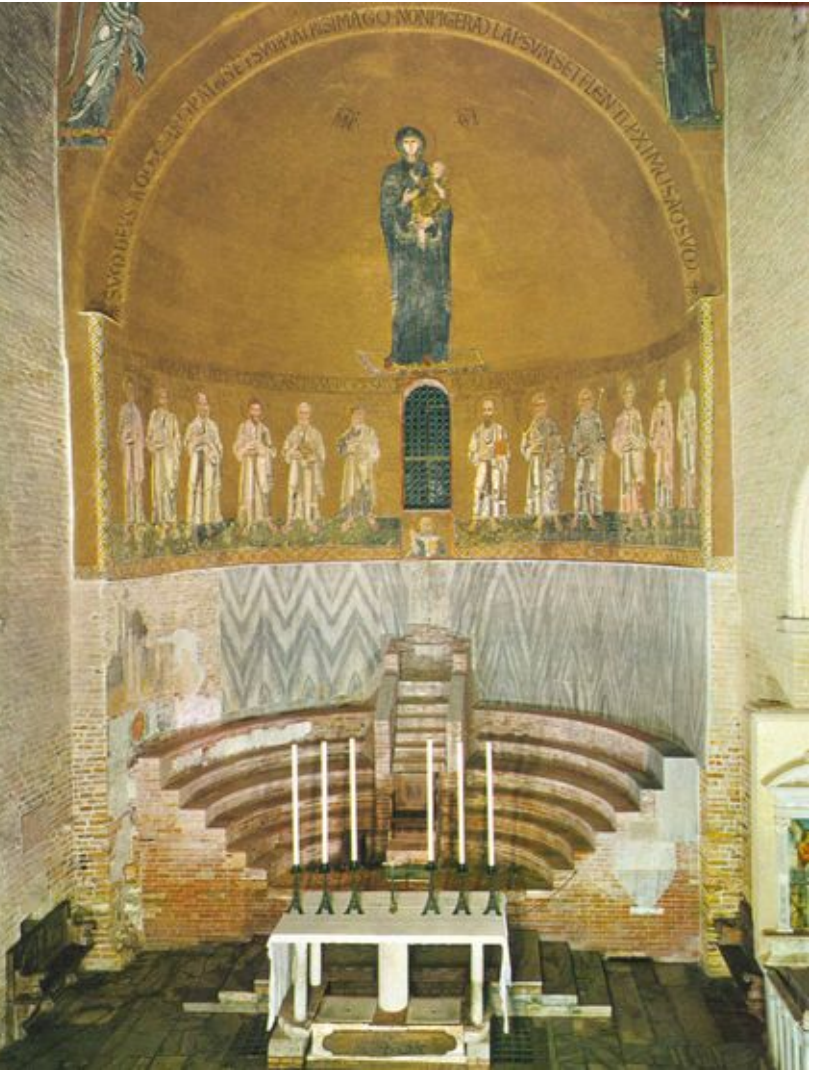

Torcello, bazilika 11.-13. stol.
Béma s Hodegetrií
Poslední soud na západní straně

Řím, St. Prassede, 9. století

Řím, St. Prassede, koncha, 9. století

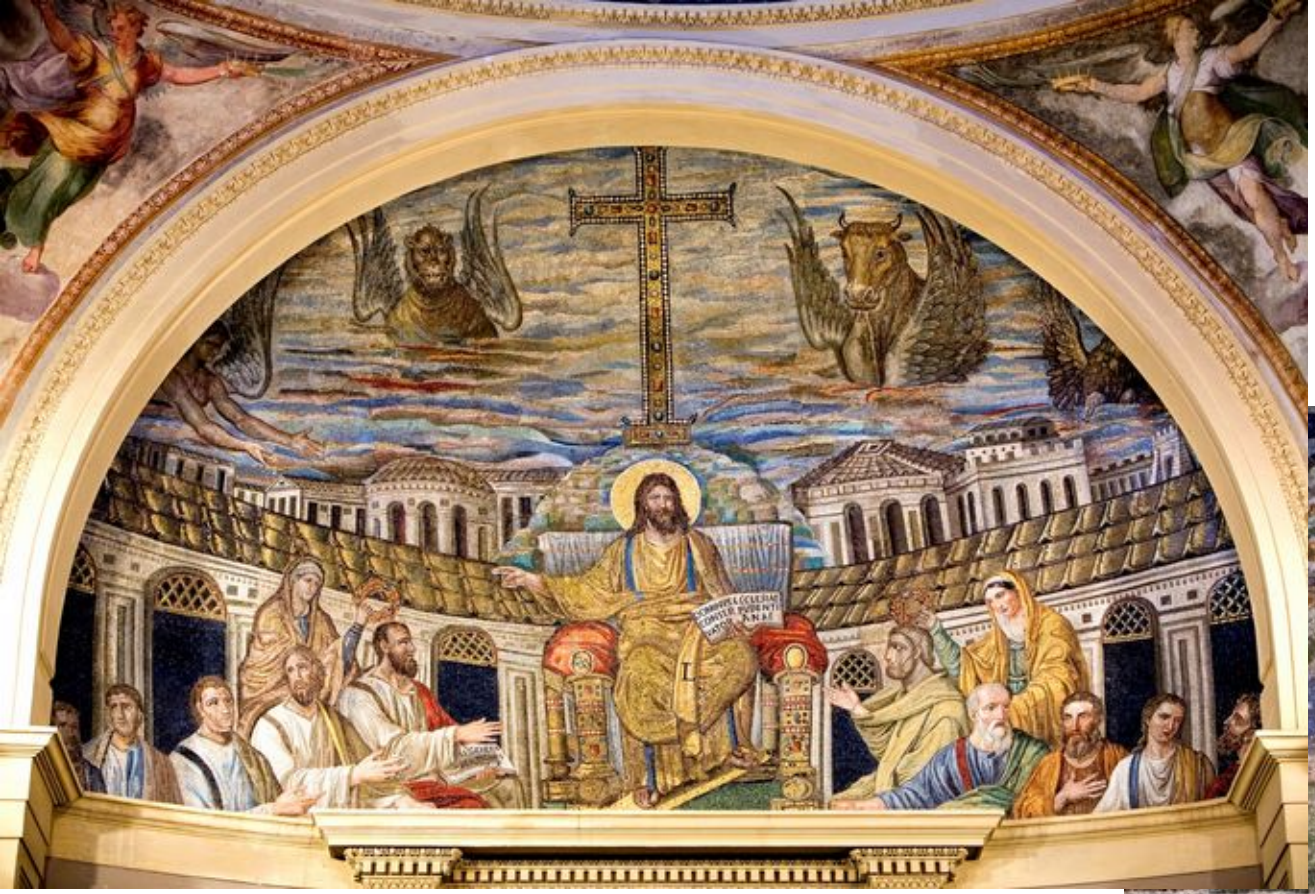

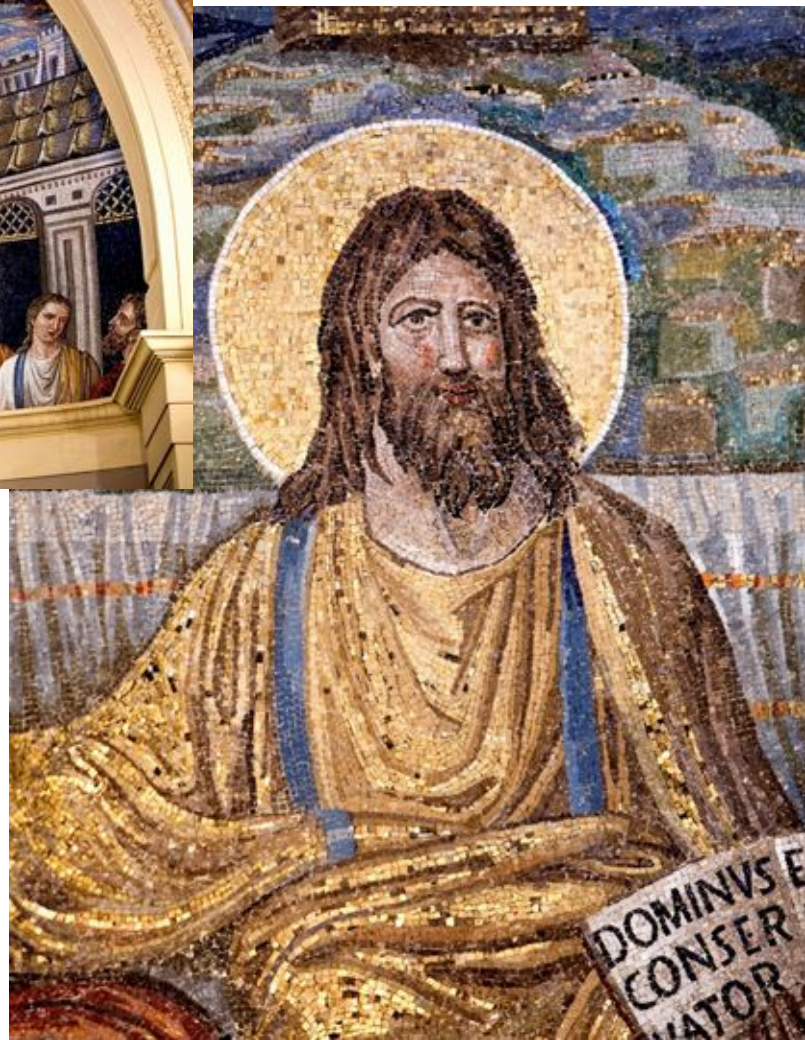

Řím, St. Pudenziana, 8. století

St. Pudenziana, 8. století

Mistr z Bigallo (Fiesole, S. Romolo,), kolem 1225

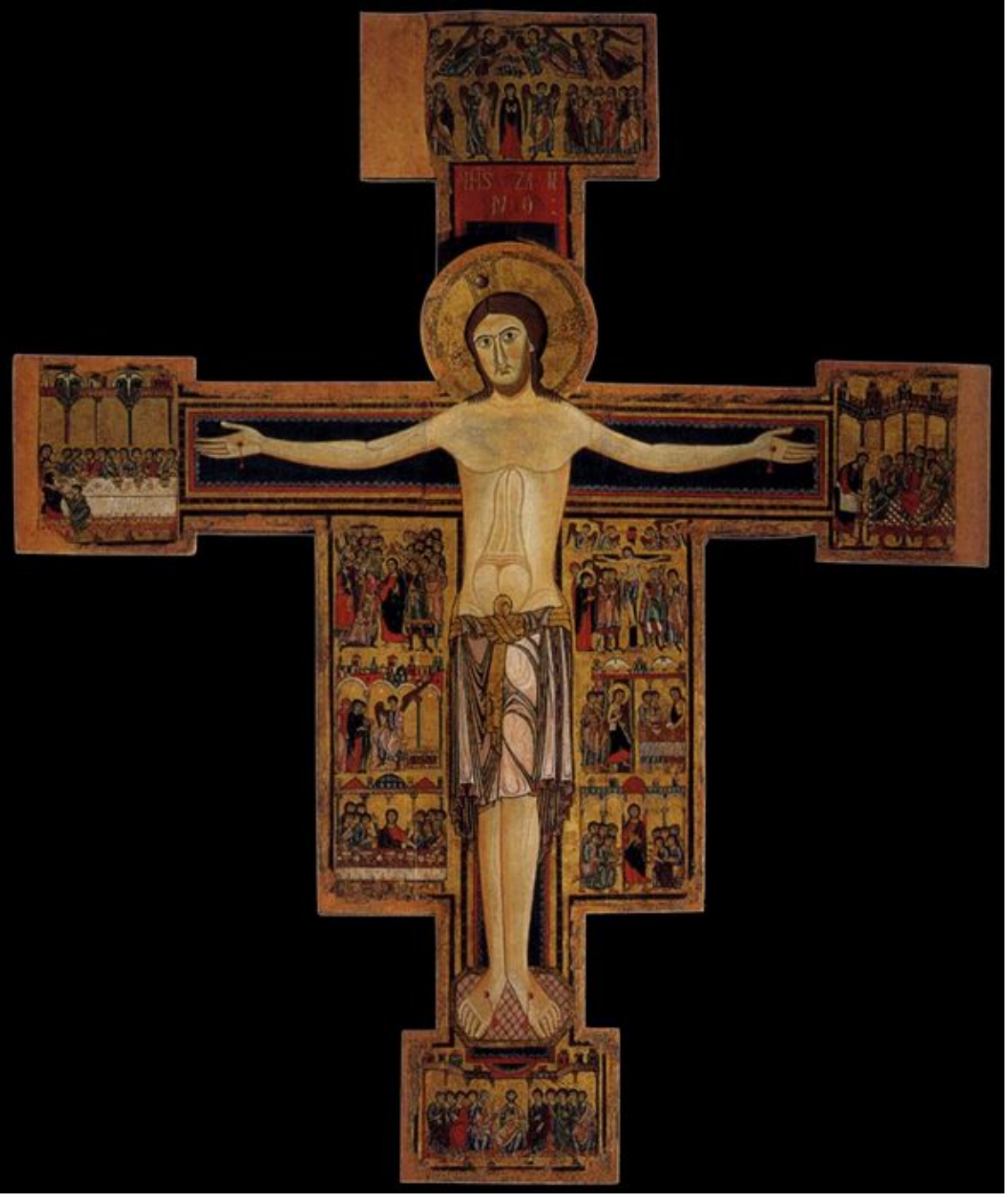

Ukřižování z Pisy, kolem 1190

Madonna Avocata, kolem 1150

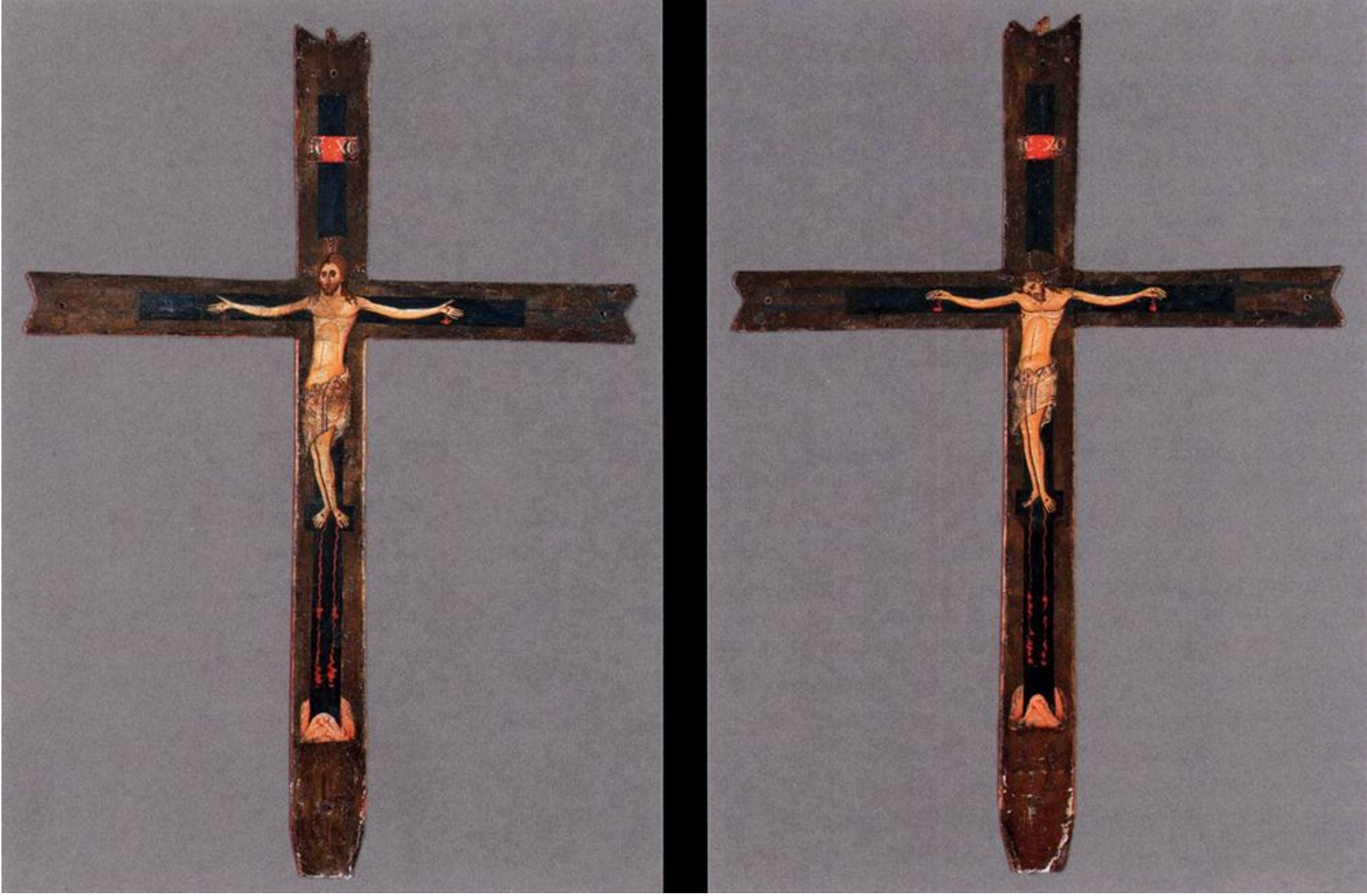

Guinta Pisano, oboustranný procesní kříž, před 1204 (Benátky)

Siena, Ukřižovaný ze sv. Kláry, 12. století

Guinto Pisano, Bologna, kostel sv. Dominika, 1233

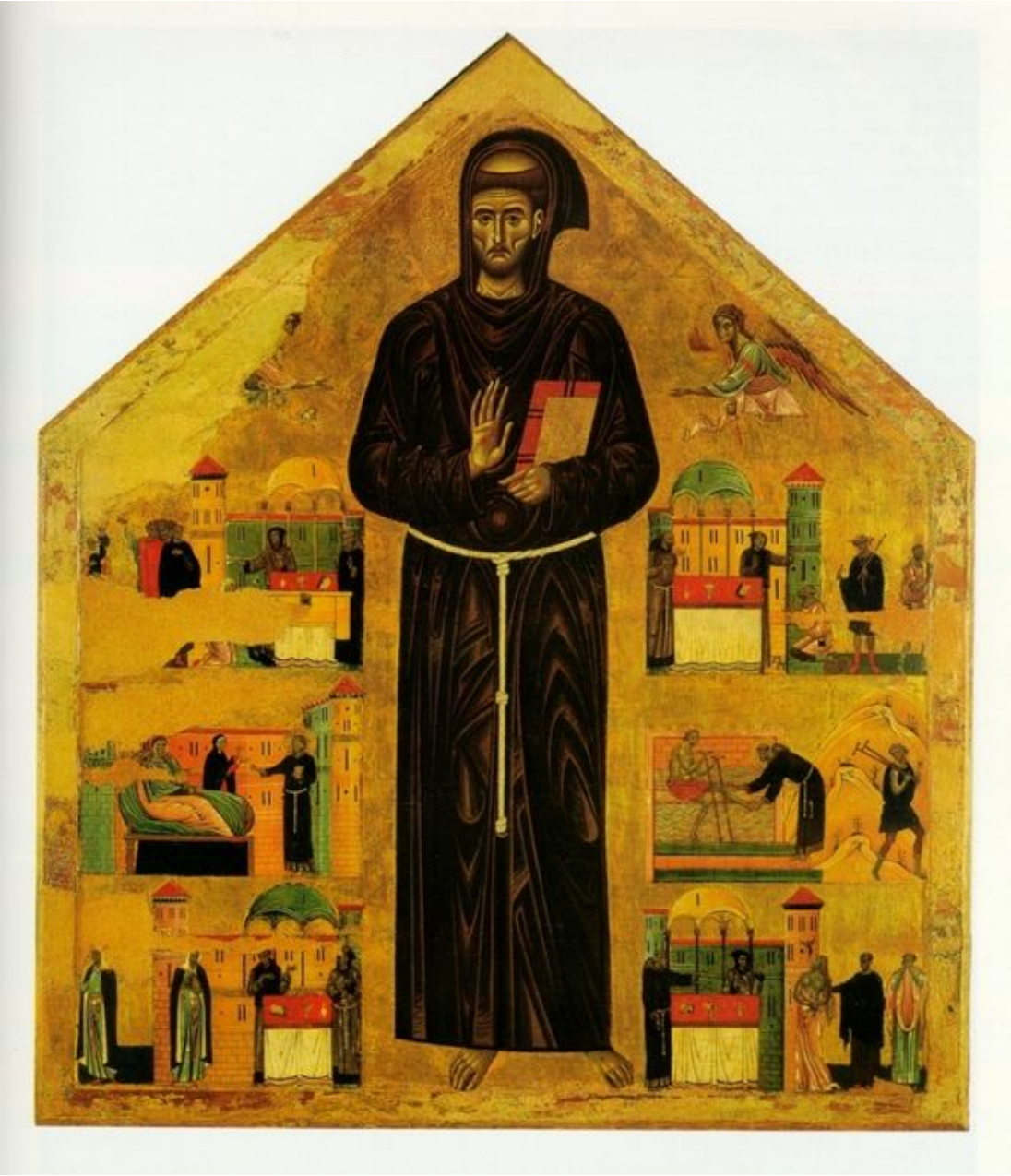

Giunto Pisano ?, Pisa, Františkánský klášter, 1235
Guido Da Siena, Madona Sienského dómu, 1275

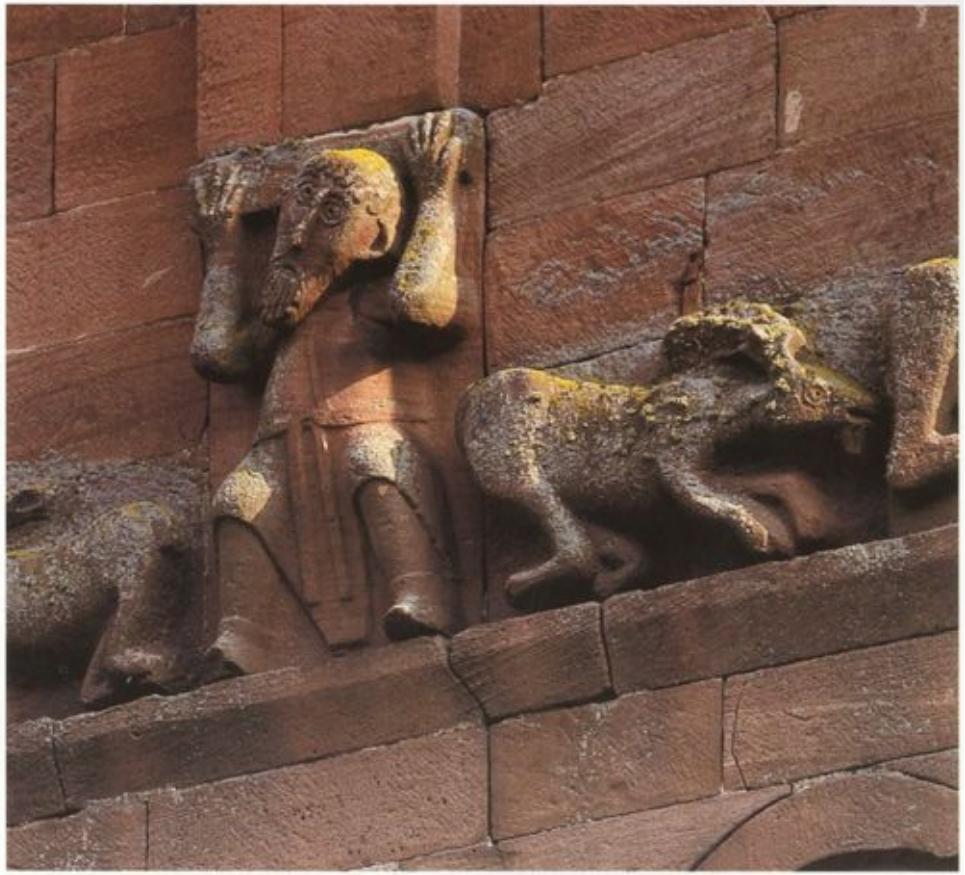

Calw – Hirsau, věž býv. opatství se sochařskou výzdobou, počátek 12. století

Krucifix arcibiskupa Gera kolem 975

Bronzový krucifix z Essenu, 1060-80

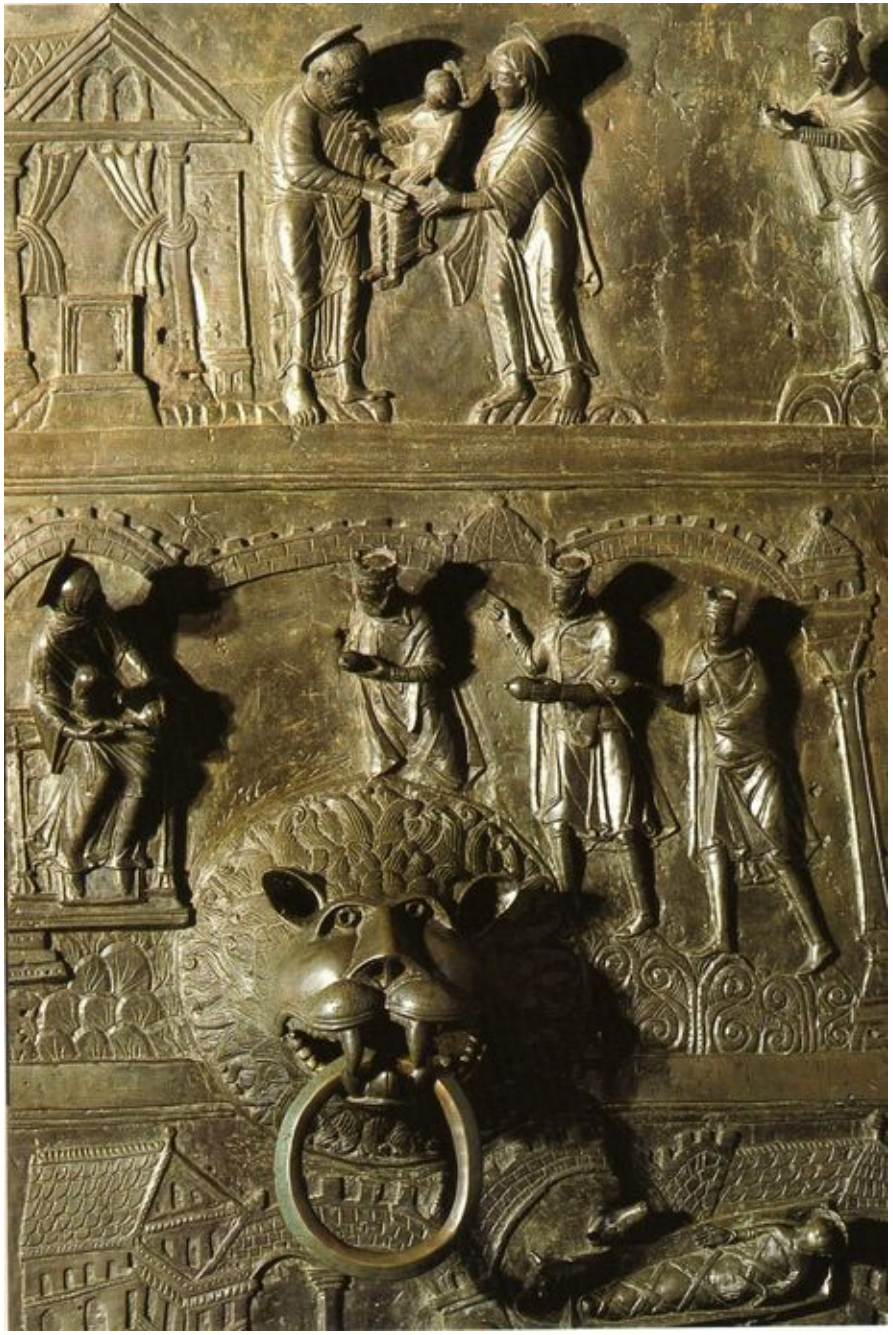

Hildesheim – katedrála, západní portál, Bernwardovy dveře, dokončeny 1015

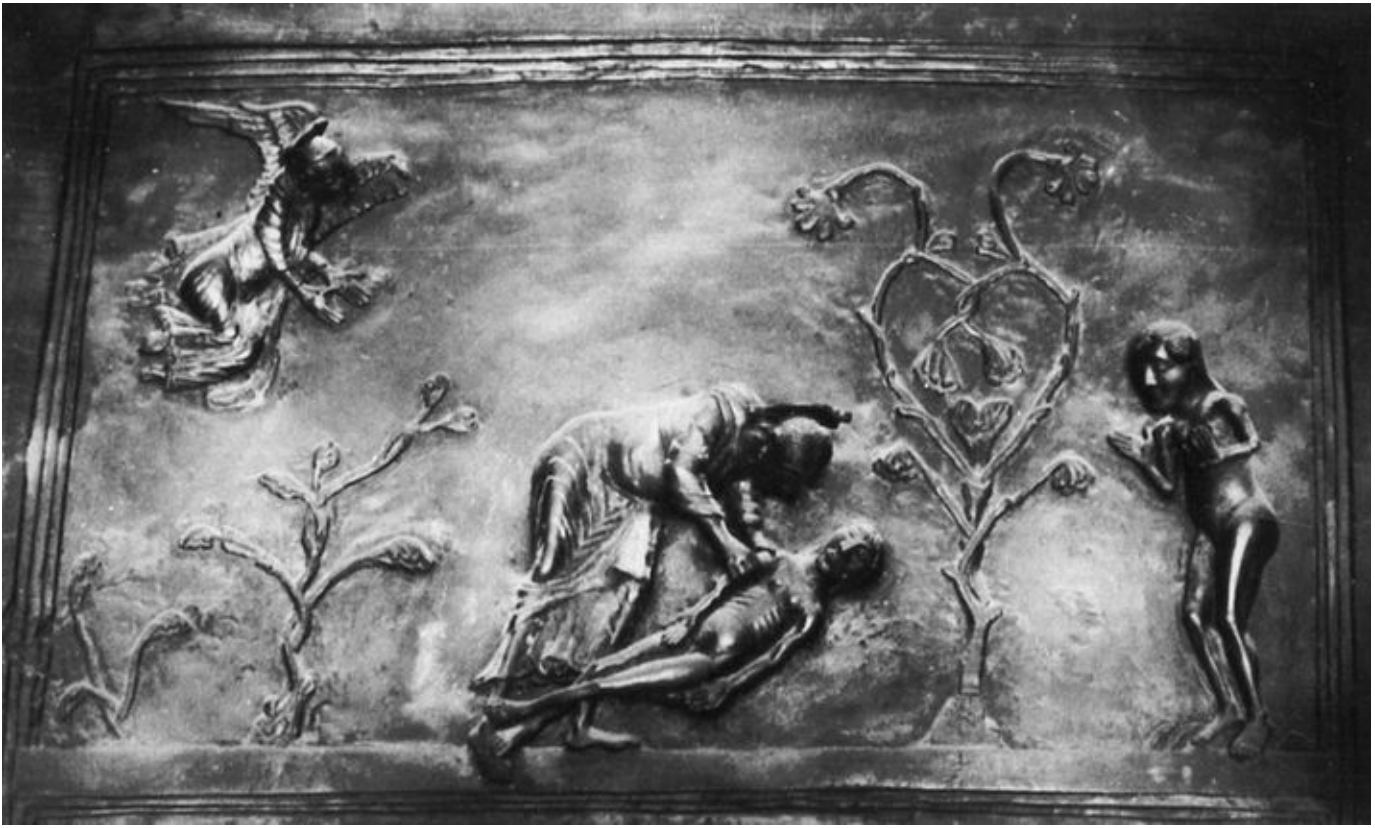

Hildesheim, dveře dómu, stvoření Evy, dokončeny 1015
Hildesheim, dóm, Bernwardův sloup, kolem 1020

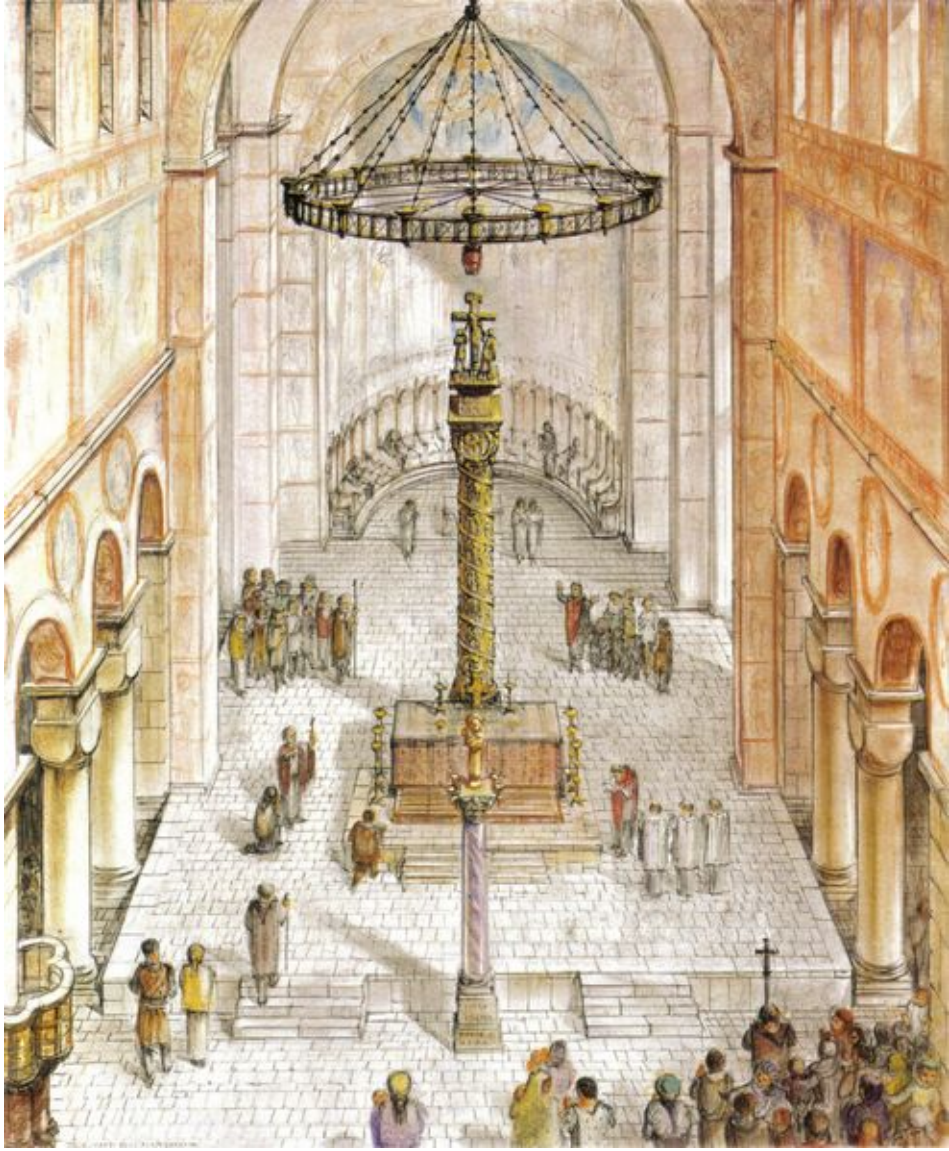

Hildesheim, dóm, Bernwardův sloup,
kolem 1020,
detail a rekonstrukce původního umístění

Madona v Essenu, kolem 980

Trůnící Madona z kostela v Ger, 12. století

Kolín n. Rýnem, Anděl ze skupiny
Kristova Velikonočního hrobu, kolem 1180

Krucifix v Trevíru, 1001-1016

Krucifix ve Stuttgartu, 12. století

Gernrode, Boží hrob, 1051-1075

Oltářní antependium z Basileje, po 1019

Letner v kostele sv. Michaela v Hildesheimu (Dolní Sasko), kol. 1230

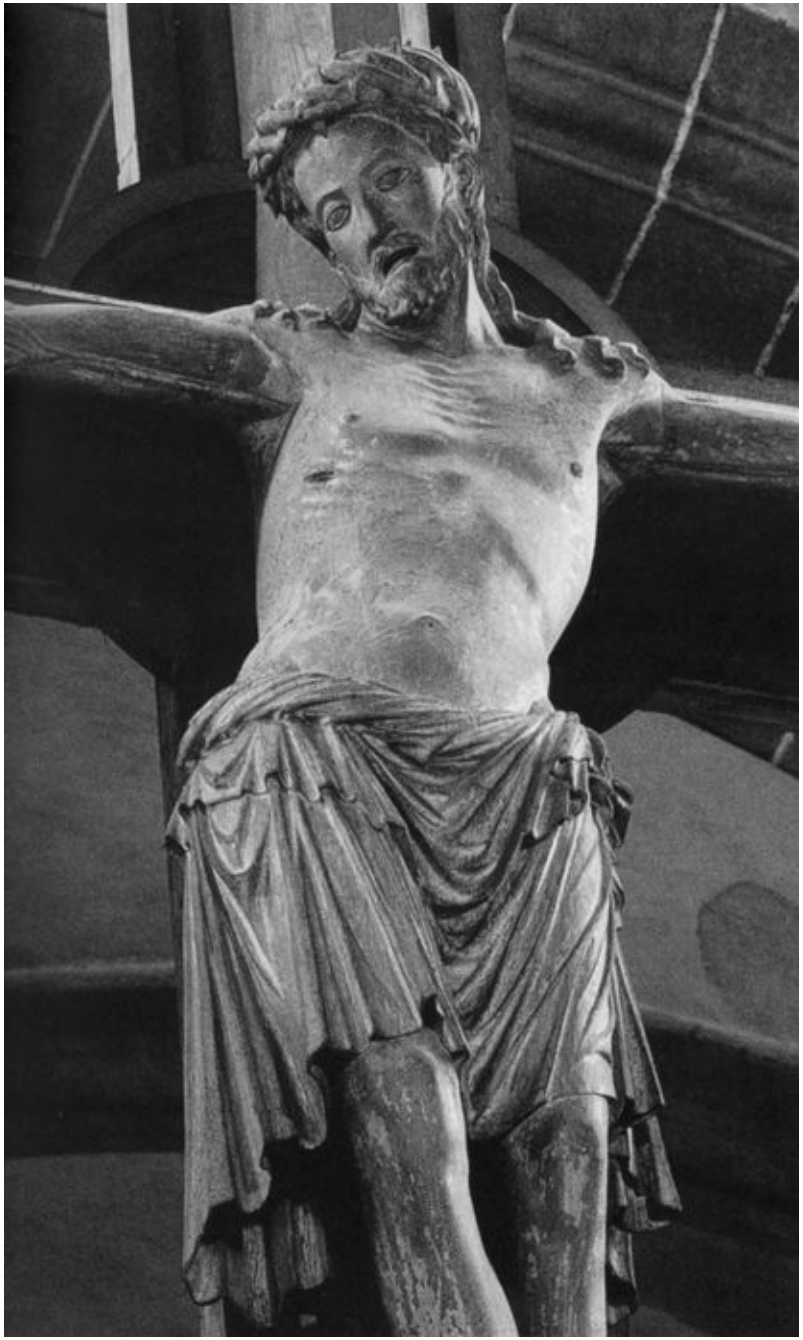

Kalvárie v klášterním kostele ve Wechselburgu (Sasko), kol. 1230

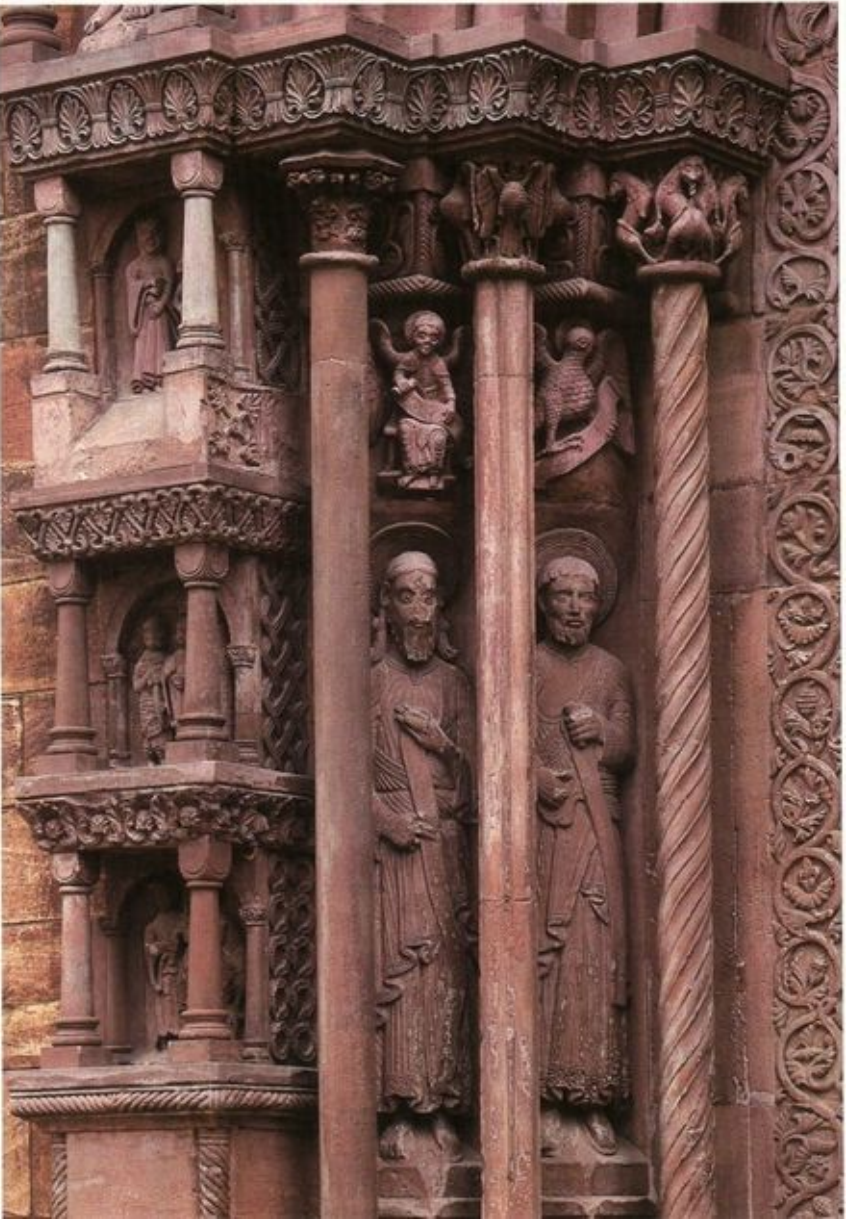

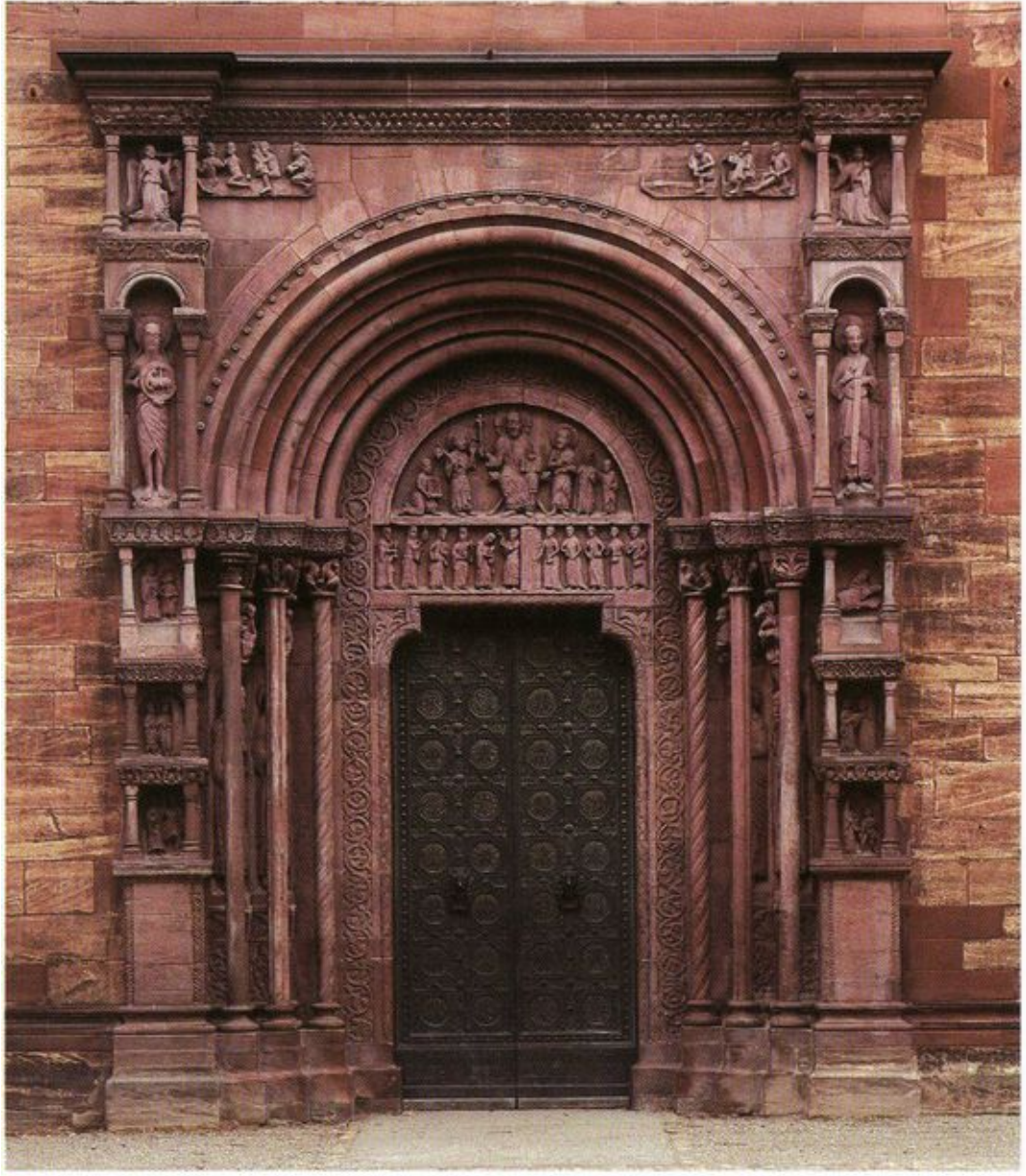

Basilej, minstr Panny Marie, Gallova brána, konec 12. století

Řezno, benediktinské opatství, kostel sv. Jakuba, severní portál, kolem 1190

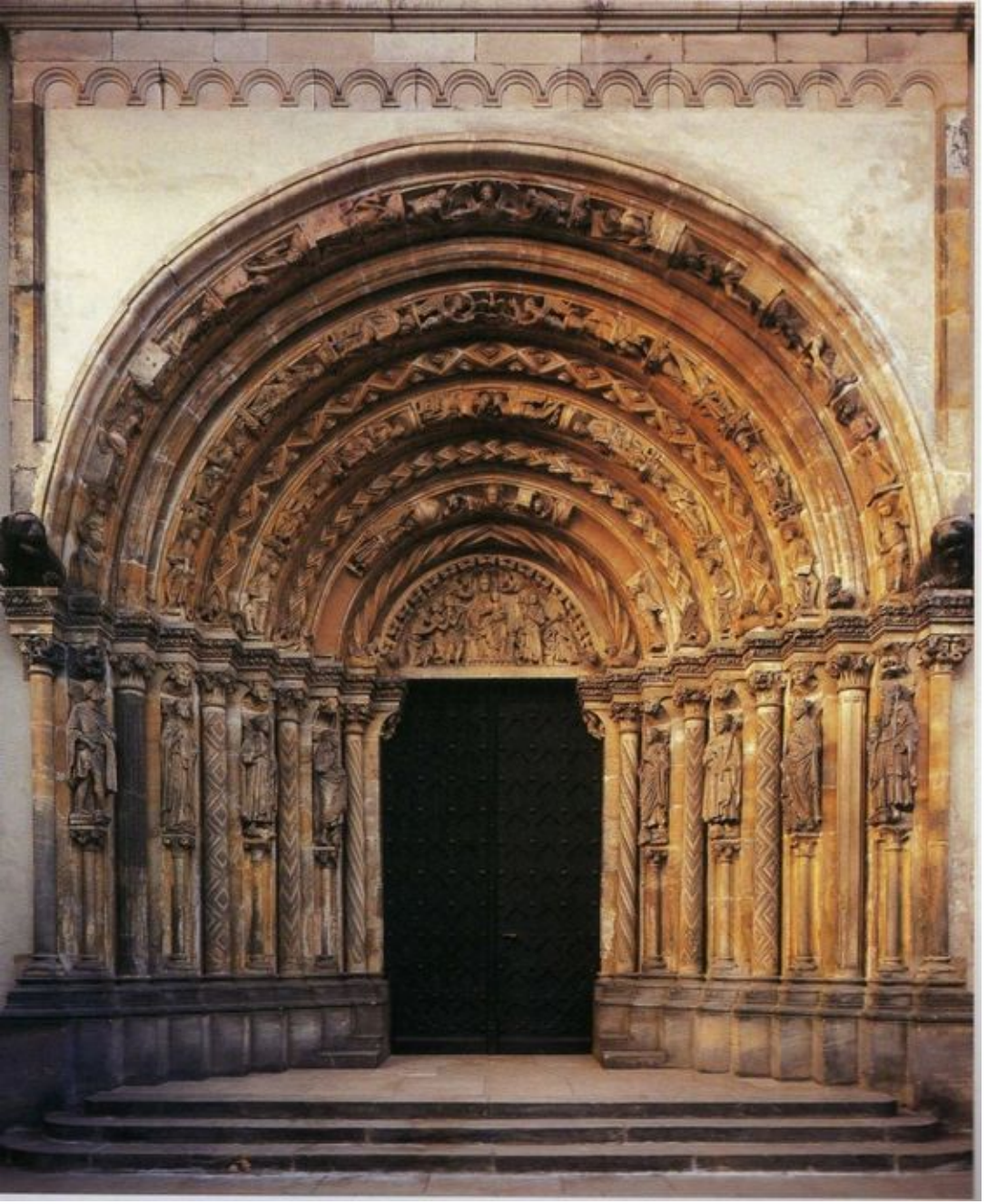

Freiberg, minstr Panny Marie, Zlatá brána, kolem 1230

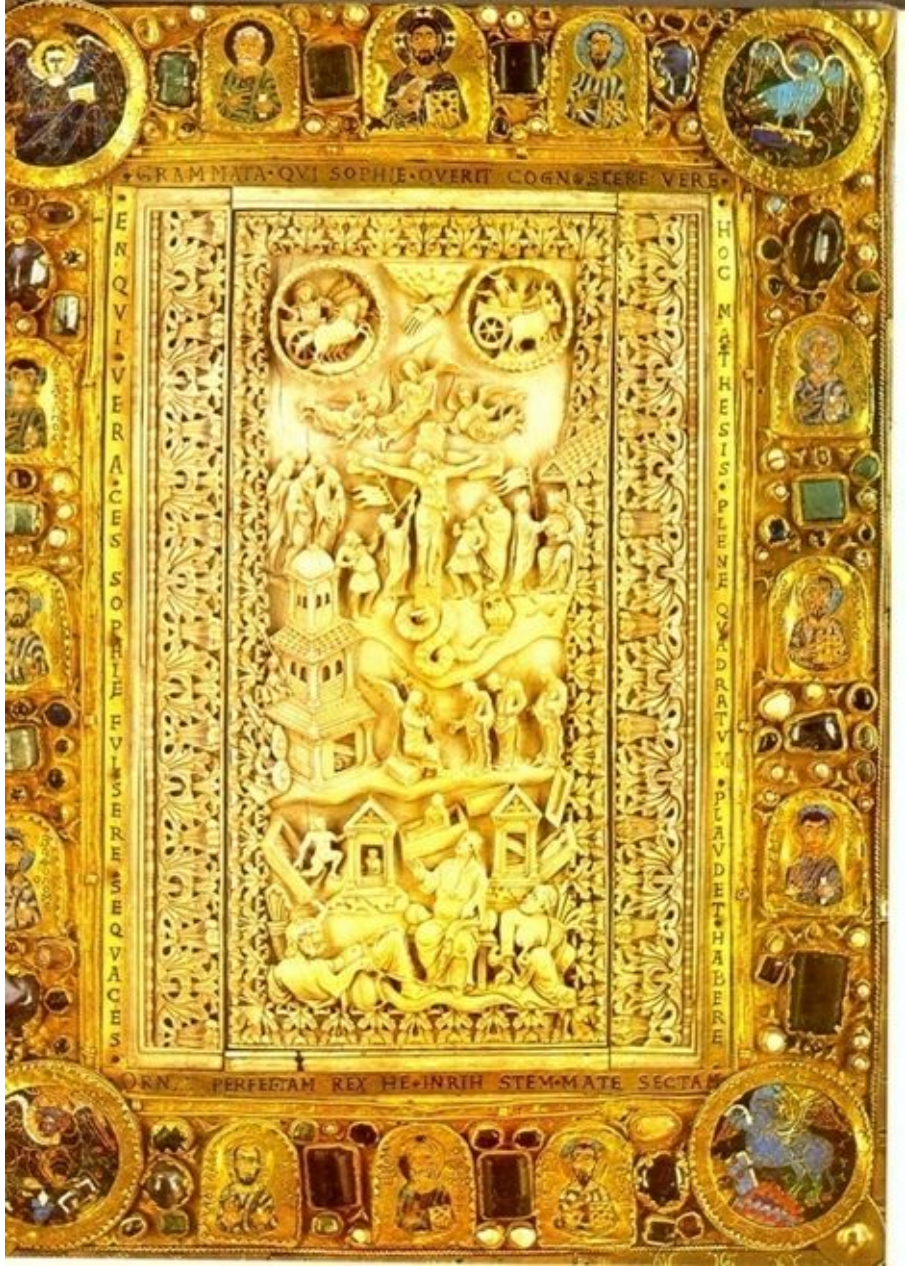

Vazba Jindřicha II.

Slonovinový reliéf Otty II. a císařovny Theofanu, 973-83

Plášť Jindřicha II., Bamberg, kolem 1020

Fulda, evangeliář, sv. Jan, kolem 800

Fulda, kodex Wittekindeus, sv. Marek, konec 10. století

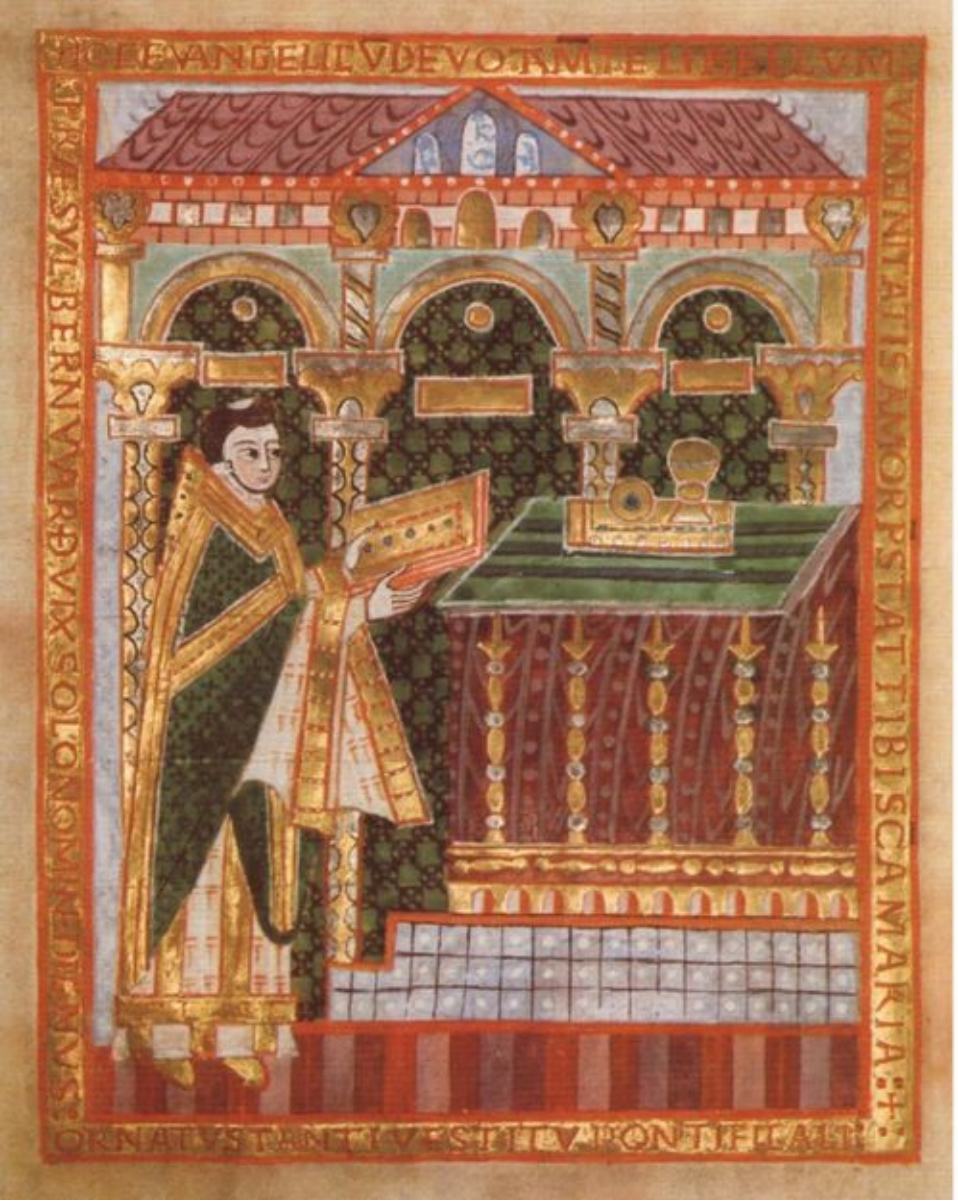

Evangeliář Bernwarda z Hildesheimu, kolem 1015

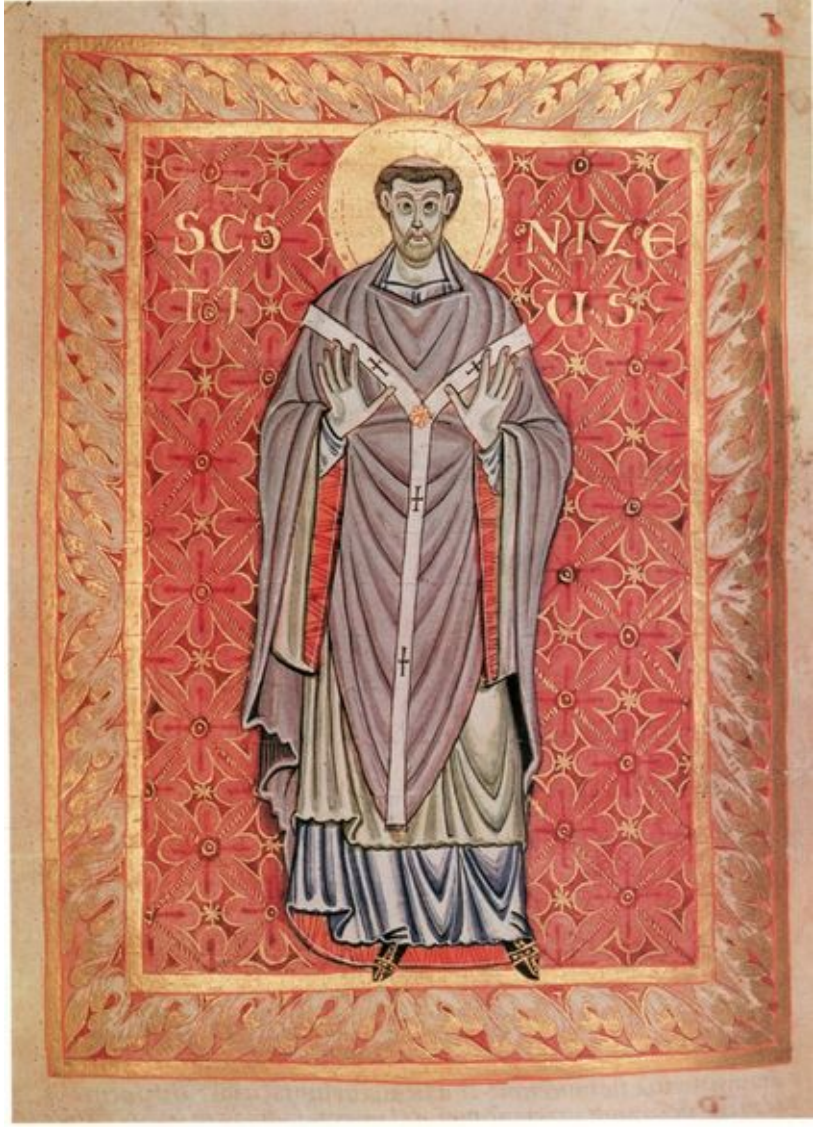

Kniha perikop arcibiskupa Egberta von Trier, kolem 990

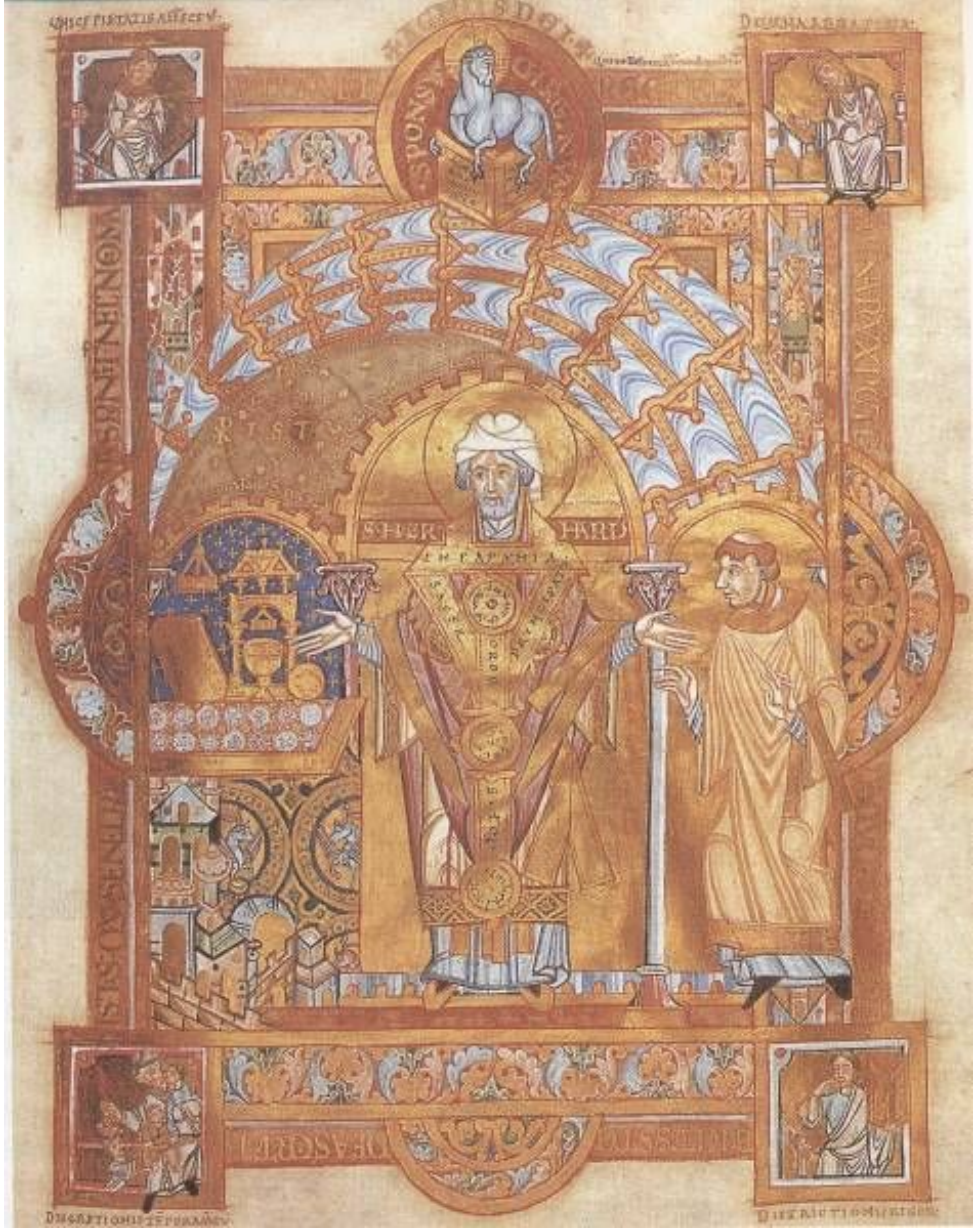

Fulda, kodex Wittekindeus, konec 10. století

Regensburg, Evangeliář Uty, kolem 1020

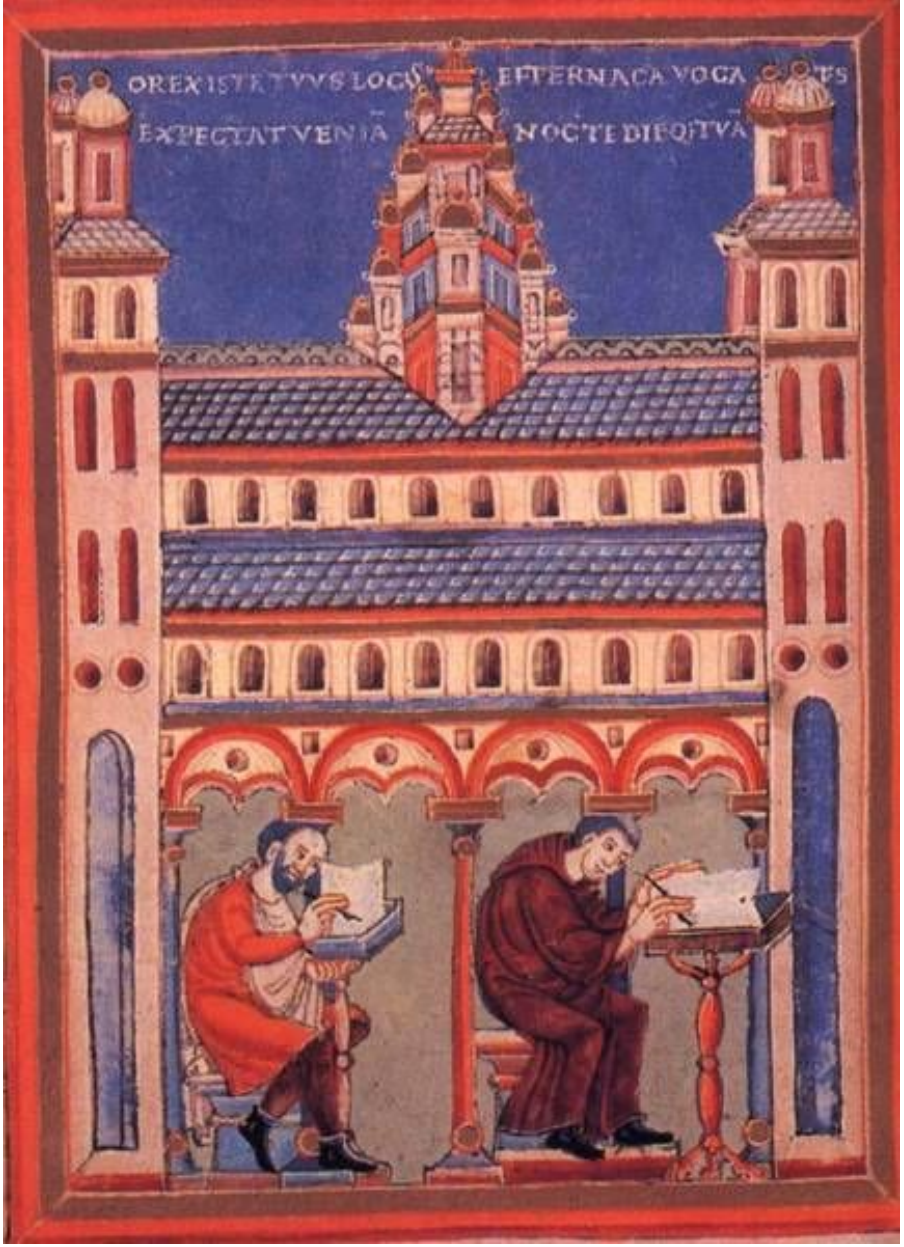

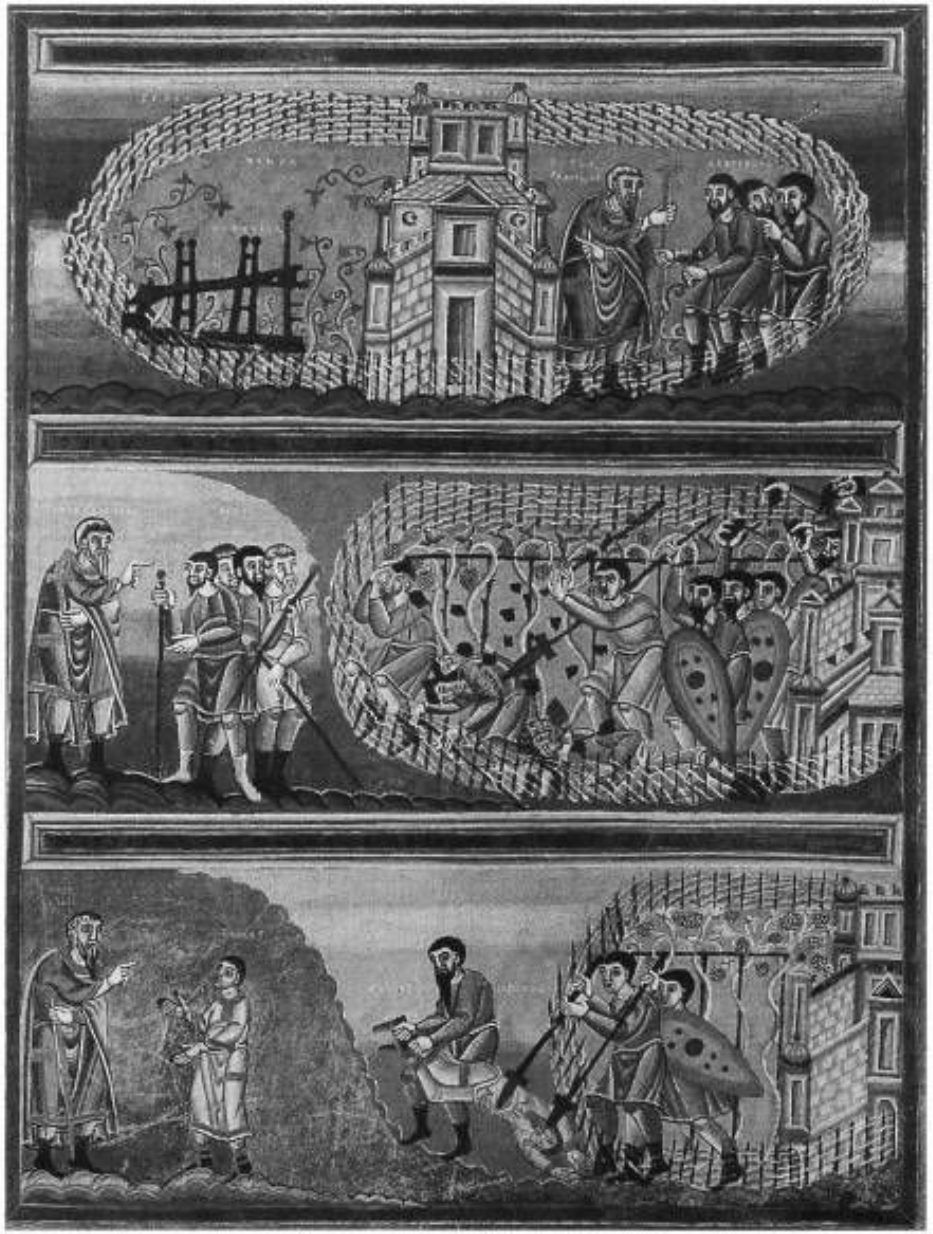

Malíř a písař, kniha perikop Jindřicha III. 1039-1043
Kodex Aureus, Echternach, kolem 1030